

Ulus Devlet Tarih Sahnesine Neden Geç Çıktı?¹

Why Did the Nation-State Emerge Late On The Stage Of History?

Neslihan SAYICI * Celalettin GÜNGÖR **

Makale Geliş Tarihi / Received :04.12.2022
Makale Kabul Tarihi / Accepted :29.03.2023

ÖZET

Ulus devlet genel kabule göre, belli bir toprak parçası üzerinde, din, dil, kültür ortaklığı üzerinden bir ulusa, ortak bir kimlik yaratan siyasi bir birimdir. Ulus devletin 1648 Westphalia Anlaşması ile temellerinin atıldığı kabul edilmektedir. Ancak bu durum daha önce devletlerin var olmadığını göstermez. Kent devletleri, imparatorluklar, monarşi bugün anladığımız modern devletten farklı siyasi yapılara sahip olmakla birlikte, hepsi de birer devletlerdir. Bu doğrultuda çalışma, Antik Yunan, Roma, feodal devlet, kent devleti, mutlak monarşi dönemlerini belli bir tarihsellik üzerinden ulus devlete benzeyen ve ulus devletten ayrılan yönleri bakımından incelemeyi amaçlamıştır. Sonrasında ise ulus devletin şekillendiği ve ortaya çıktığı süreç olan Westphalia ile ulus devletin kurumsal yapısına kavuşmasında, ulus olma bilincinin ortaya çıkmasında ve yayılmasında katkı sağlayan Fransız Devrimi belirli bir tarihsel süreç ve dinamikler üzerinden ele alınmıştır. Böylelikle çalışmada ulus devletin tarih sahnesine neden geç çıktığı, kendisinden önceki devletlerin siyasi yapıları incelenerek farklılıklar ve benzerlikler üzerinden ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kavramlar: *Ulus, Ulus Devlet, Westphalia, Fransız Devrimi, Yurttaş*

ABSTRACT

According to the general acceptance, the nation state is a political unit that demands a common identity for a nation over a certain territorial entity, through religion, language and cultural partnership. It is accepted that the foundations of the nation government were laid with the 1648 Treaty of Westphalia. However, this does not mean that states did not exist before. City-states, kingdoms, monarchy were states, although they had different political structures from the modern state we understand today. In this direction, the study aimed to examine the groups of Ancient Greece, Rome, feudal state, city state, absolute monarchy periods, which are similar to the nation state and differ from the nation state over a certain historicity. Then, Westphalia, which is the process in which the state is shaped and emerged as a nation, and a historical process and dynamics specific to the French Revolution, which contributed to the institutionalization of the nation-state, the emergence of the consciousness of being a nation, and its rate are discussed. In the study, it was tried to reveal why it came to the stage of nation-state history late, by examining the political structures of the previous state and through the emergences.

Keywords: *Nation, Nation State, Westphalia, French Revolution, Citizen*

¹ Bu Çalışma, Kırıkkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalı'nda hazırlanan, "Ulus Devlet Üzerine Bir Çözümleme: Sorun ve Açmazları" başlıklı yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

* Yüksek Lisans Öğrencisi, Kırıkkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, neslihan.syc96@gmail.com, ORCID No: 0000-0002-4579-6415

** Doç. Dr., Kırıkkale Üniversitesi, İİBF Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, gungorce@yahoo.com, ORCID No: 0000-0001-5041-2554

GİRİŞ

Devlet en genel tanımı ile sınırları belli bir coğrafyada, kendisine tabi olan yurttaşlar üzerinde hukuki yaptırım gücü olan, sürekli kurumlardan oluşan, güvenliği ve adaleti sağlamakla görevli örgütsel bir yapı olarak tanımlanır. Devlet tanımlamaları, tartışmalar her dönem belirli unsurlar üzerinden şekillenmiştir. Tarih boyunca devlet farklı biçimlerde karşımıza çıkmaktadır ve yine tarih boyunca devlet bir dizi değişim ve dönüşümden geçmiştir. Ulus devlet ise aynı toprakta yaşayan insanların, görece ortaklaşa paylaştığı din, dil, kültür gibi değerler ve ulus olma bilinci ile oluşmuştur. Ulus devlet genel kabul gören yaklaşıma göre 1648 Westphalia Anlaşması ile başlatılır. Ancak çok daha eskiye dayanan bir devlet tarihi vardır. Bu tarihin ulus devlet açısından incelenmesi gerekmektedir.

Bu doğrultuda çalışmada Antik Yunandan başlayarak Roma, Avrupa'da feodal dönem, kentlerin yükselişi, mutlak monarşi dönemi, hem kısaca tarihsel gelişimi, hem de devlete dair özellikler bakımından incelenmiş olup ulus devlet ile benzer ve ayrılan yönlerine kısaca vurgu yapılmıştır. Westphalia Anlaşması ile başlayan dönem, mutlak devletlerin ulus devlet ve uluslararası sistemi ortaya çıkarması bakımından incelenmişken, Fransız Devrimi ulus devlete giden süreçte önemli kurumlar, düşünceler ve Avrupa'ya etkileri bakımından incelenmiştir. Modern öncesi devletlerin yönetim yapılarındaki ulus devlete benzerlik ve farklılıkları vurgulanmaya çalışılmıştır.

1. ANTİK YUNAN

Antik Yunan devletleri ya da daha bilinen adıyla “polisler”, ilk olarak M.Ö. 12-11. yüzyıllarda Dorlar’ın Yunan yarımadasına yönelik saldırılarından kaçarak yarımada’nın kıyı kasabalarına, Anadolu’nun batısına ve Ege adalarına yerleşen Akhalar olarak bilinen kabileler tarafından kurulmuştur. Polisin bu en ilkel versiyonunda kararlar ataerkil bir sistem içinde kabile reisleri ya da yaşlılardan oluşan kurullar eliyle alınırdı. Ancak M.Ö. 9-7. yüzyıllarda tarımın gelişmesi ve buna bağlı olarak ortaya çıkan nüfus artışı bir zenginleşmeyi doğurmuş ve bu zenginliğin sahibi kabile reisleri, zaman içinde karar alma sürecini kendilerinde merkezileştirerek aristokratik bir yönetimin doğmasını sağlamışlardır (Göze, 1989: 1-2). Aristokratik yönetim, ilerleyen yüzyıllarda tiranlıklara yerini bırakmış ve sonunda da demokratik yönetim düşüncesi gelişmeye başlamıştır.

Antik Yunan siyasal örgütlenmesi ve devlet yapılanması Polisten ayrı düşünülemez. Polisin en önemli özelliği küçük boyutlarıdır. Başlangıçta az gelişmiş tarım ekonomisine bağlı toplulukların mekânı olan polis sözcüğü fiziksel özelliklerinden dolayı “yüksek kent” ya da “tepedeki kent” anlamlarına gelmiştir. Ancak toplumsal ve siyasal gelişmeler Polise yüklenen anlamı değiştirmiş ve zaman içinde kutsal bir dinin ya da dünyevi zevklerin en büyüğü olarak da görülmeye başlamıştır (Yalçınkaya, 2015: 29). Örneğin Perikles’e göre polis kelimesi, “harita üzerindeki bir yerden çok daha ötede bir şey, yani insanların birliğe ulaştıkları yer demektir” (Sennett, 2011: 32). Polisin mekânları da bu değişimin izlerinin en açık görülebileceği yerlerdir. Örneğin tarım ekonomisi döneminde Agora yalnızca bir pazar yeri iken, zamanla siyasal bir meydan özelliği kazanmıştır

Polis yalnızca mekânsal bir bütünü, bir şehri tanımlamıyordu. Bunun yanında bir “topluluğu” hatta bugün devlet dediğimiz örgütlenmeyi de tanımlıyordu. Çünkü Polis siyasal olanın bizatihi kendisiydi. Nitekim bugün Batı dillerinde siyasetin karşılığı olarak kullanılan “politika” sözcüğünü de kendisinden üretecekti. Polisler kendi kendini yöneten özerk toplumlardı. Polisin özgür yurttaşlarının (kadınlar, köleler ve kente gelen yabancılar yani metikler hariç) doğrudan şehir yönetimine katıldıkları demokratik yönetim düşüncesini inşa ettiler. Özellikle M.Ö. 5. yüzyıldan itibaren bir mecliste müzakereler yoluyla alınan kararlar dönemi başladı. Yani yasal olarak kamuyu ve kolektif görevleri temsil eden insanların tartışması ve ardından kararlar alınması süreci başladı (Roberts, 2019: 50-54).

Antik Yunan demokrasisinin bugünkü hükümet sistemlerine benzemeyen yanları yanında benzeyen yanları da bulunmaktadır. Oy kullanma hakkı olan yurttaşlardan oluşan halk meclisi (Ecclesia) bir nevi yasama organı olarak görülebilir. Bu meclis yılda on kez toplanır ve yasaları yapardı. Yürütme ise “Beşyüzler Meclisi” ve mahkemeler eliyle kullanılmaktaydı. Meclise yasa önerileri vermek yanında hapis ve ölüm cezalarına karar vermek, maliyeyi kontrol etmek, donanmayı ve cephaneliği hazır tutmak gibi görevleri de bulunmaktaydı. Karar ve yürütme organları üyeliklerinin tespitinde nadiren ve çok az mevki için seçim yöntemi uygulanmaktaydı. Üyeliğe getirilme sırayla ya da kurayla yapılmıyordu (Çınar, 2014: 207-208).

Antik Yunan şehir devletleri denildiğinde akla ilk olarak Atina gelir. Yukarıda anlatılan yönetim sistemi de büyük oranda Atina örneği üzerinden kurulmuştur. Ancak Atina dışında Sparta, Korint ve Delphoi gibi başka kent devletleri de vardı. Atina demokrasiyle yönetilirken diğerlerinde genellikle monarşik ya da oligarşik yönetimler vardı. Köken itibarıyla Atina yarımadasını oluşturan tüm şehir devletlerinin halkları benzer kökenlere sahip olmakla birlikte, -biraz da coğrafyanın etkisiyle- güçlü bir merkezi devlet ortaya çıkaramamış, küçük yönetim birimleri eliyle yönetilmiştir. Başka bir deyişle modern zamanlara özgü bir ulus yapılanmasından antik dönemde söz etmek mümkün gözükmemektedir.

Öte yandan Renan (2016: 34-35) da eski çağlarda kutsal kabul edilen bir yönetici tarafından yönetilen şehir devletleri, imparatorluklar, cumhuriyetler gibi siyasal birimleri ulus olarak kabul edemeyeceğimizi, çünkü bunlarda bugünkü anlamıyla vatandaşlık kavramının olmadığını belirtir. Bu nedenle Atina, Sparta, Sayda gibi şehirler küçük “vatanseverlik birimleri” olsalar da bir vatan ve ulus anlamı taşımazlar.

Bir ulus kimliği oluşturmanın önündeki engellerden biri de din olmuştur. Pagan bir inanç sistemine sahip olan Yunanlılar ortak bir inanç sisteminden de yoksundu. Bir polisin yurttaşlarının başka bir polisin yurttaşlarını yabancı olarak görmelerinin en önemli sebebi mekansal farklılıklar değil, dindi. Her kentin kendine özgü kutsallığı yanında, tanrıları ve tapınma biçimleri bulunmaktaydı. Polisler ortak bir ticari çıkar ya da düşman saldırısında geçici olarak bir araya gelseler de sözü edilen dinsel farklılıklar onları güçlü bir merkezi yapılanmadan alıkoymuştur. Ticari bir çıkar ya da düşman saldırısı zamanı bir araya gelen bu kentler tarihin büyük bir kısmında birbirleriyle savaşmıştır. Bunların en önemlisi kuşkusuz Atina'nın Spartaya karşı kaybettiği Pelepones savaşıdır. Nüfusu zaten az olan bu kentlerin bir de savaşlar yoluyla kırıma uğraması güçlü bir ulusal kimlik oluşturmanın önündeki önemli engellerden biri olmuştur. Öyle ki Pelepones savaşında savaşın kazanan Sparta olmasına rağmen, büyük kayıpları yüzünden kendi tarihinin de sonunu getirmiştir.

Renan (2016: 47-48) gibi bazı yazarlara göre ise modern zamanlarda ulus tanımı içinde kabul edilen ortak bir inanç sistemi ve din ulus devlet için bir temel oluşturamaz. Atina bunun iyi örneklerinden biridir. Başlangıçta din, sosyal gruplar ve aile için önemli olmakla birlikte zaman içinde adetlerle ilişkili bir devlet dini ya da kültür haline dönüşmüştür. Bunun en iyi örneği Aglailus sunağında vatan uğruna ölmeye yönelik yemindir. Yemin dini bir ritüel gibi görülse de esasen bu bir yurttaşlık bağı oluşturma kültürüdür. Çünkü bu yemini etmeyen Atinalı kabul edilmez.

2. ROMA

M.Ö. 1200'lerden sonra İtalya'ya gelen İtalikler yerli halkla karışarak Latin toplumunu ortaya çıkarmıştır. Anadolu'dan gelen Etrüskler ise Latinlerin üzerindeki egemenliklerini bir dizi yapısal farklılaşmalarla pekiştirmişler ve uygarlığın ortaya çıkmasına zemin hazırlamışlardır. Etrüskler'in fethini izleyen yüz yıl kadar sonra kent durumuna gelen bu Latin köyleri, çeşitli ürünler üreterek, Kartaca, Fenike ve Ege adaları ile ticaret yapmaktaydı. Roma'nın bu erken döneminde siyasi örgütlenme *civitas* adı verilen bağımsız kentler şeklindeydi. Bu kent devletlerinin başına en yüksek komutan, yargıç ve din adamı olan krallar seçilmekteydi. Remus ve Romulus kardeşlerden Romulus'un Remus'u öldürmesi üzerine M.Ö. 753'de kurulduğuna inanılan Roma Krallığı, Etrüskler'in egemenliğinde birleşen Latin köylerinden oluşmaktaydı. Fakat zamanla bu iki toplum

arasındaki çatışmada Etrüsklere karşı Latin halkın aristokratları güçlenmeye başlamıştır (Şenel, 2019: 202-203). 8. yüzyıldan 6. yüzyıla, yani Etrüsk kökenli kralın soylularca kovulmasına kadar krallık yönetiminin olduğu varsayılan Roma, bir soy toplumu örgütlenmesidir. Roma'yı oluşturan halk "populus romanus"; kabile, fratri, klan şeklinde bölünmektedir. Roma halkını oluşturan anlayışa göre ortak adları taşımak ve ortak kökenden gelmek önemlidir. Toplumsal ayrışma Roma siyasal otoritesinin kurulmasında etkiliydi. Roma toplumunu oluşturan klanlar doğuştan soylu görülen bir sınıfa dönüşerek, patriciler adını almış ve belli bir kesimi kendilerine tabi kılmışlardı. Bunlar sığıntı anlamına gelen "cleines"lerdir. Roma'da siyasal sürece dahil olmanın koşulu, etkin bir soydan gelmiş olmaktı. Roma hakimiyetindeki plebler ise çiftçilik, zanaat, ticaret ile uğraşan, Roma halkının parçası sayılan, özgür ve mülk edinebilen ama seçme seçilme hakkı olmayan kişilerdi. Kral otuz *fratriden* oluşan Comitia Curiata Meclisi tarafından ilan edilmekteydi. Başrahip, başkomutan ve başyargıç olarak bütün erki toplayan kral, dini, siyasi ve askeri olarak "imperium" yani kutsal kabul edilmektedir. Kralın iktidar yetkisinin temelini oluşturan senato ve klan başkanlarından oluşan Comita Curiata ise savaş ve barışa karar veren kralın yanındaki yönetim organlarıdır (Yılmaz, 2015: 167-168).

Roma, Etrüsk kralların ele geçirmesiyle gelişse de güç kaybeden bu Etrüsk yönetiminin krallarını sonunda kovmuştur. Böylece, zengin ve soylu kişilerin temsil edildiği senato ve halk meclisinden oluşan yeni bir yönetim, yani cumhuriyet kurmuştur. İktidar artık zengin bir azınlığın elindedir (Keenan, 2017: 53). M.Ö. 509'da aristokrasi denetiminde kent devletine dönüşen Roma, cumhuriyet olarak anılsa da senatoyu oluşturan aristokrasi tarafından yönetilmekteydi. Bu dönemde yüksek devlet görevlisi olan *magistralar* ve hükümet sisteminde yasa tasarılarının müzakere edildiği senato patrici ailelerden oluşmaktaydı. Ekonomik, siyasi açılardan ikinci sınıf yurttaş olarak kabul edilen plebler ise başlangıçta siyasal sistemden dışlanmışlardı. Bunun sonucunda plebler isyan ederek, kendi halk meclislerini kabul ettirmişlerdi. 12 levha yasalarının kabulü, halk meclislerinin oluşması Roma halkının siyasal sürecin içinde tutarak ortak yönetim resmini çizmiştir (Yılmaz, 2015: 168-170).

Zaman içinde Roma hızlı bir yayılma dönemine girmiş ve tüm İtalya tamamen Roma önderliğinde birleştirilmiştir. Roma'nın bu hızlı ilerleyişinde aristokratlarca yönetilen köylü sınıfı ve federal sistem deneyimi etkiliydi. Roma'nın ilerleyişi sonunda Kuzey Afrika'daki Kartaca imparatorluğu ile savaşmasına yol açmıştır. Kartacalıları Sicilya'dan süren Roma burayı magistra yani vali tarafından yönetilen ve kendisine vergi veren eyaleti haline getirmiştir. Böylece, Roma Batı Akdeniz'de üstünlüğü elde etmiştir (McNeill, 2002: 241-244).

İmparatorluk yönetimini kuran Oktavianus M.Ö. 27'de ulu anlamındaki Augustus ve İmparatorluk unvanlarını almıştır (Keenan, 2017: 54). Augustus bazı reformlarla Roma yönetimini merkezi yapıya kavuşturmuştur. Senatonun ve magistralıkların yetkilerini azaltmış, orta sınıflara askeri ve idari makamlar, köleler ve azatlılara da birtakım kamu görevleri vermiştir. Siyasi kargaşaların temelini oluşturan ordu problemini, orduyu yansızlaştırıp devlet denetimine sokarak imparatora bağlı ve siyasetten uzak hale getirerek çözmüştür. Tarımsal üretimi artırmıştır. 200 yıllık Roma barışı dönemini başlatmıştır. M.S. 14'de öldüğünde ise kendisinden sonra ailesinden birinin ardılığını bırakmış ve yüzyıllar sürecek monarşik rejimin devamlılığını güvenceye almıştır. Bundan sonra topraklarını daha da genişleten Roma İmparatorluğu M.S. 235 yılına kadar çeşitli sülalelerin elinde bulunmuş ve imparatorların erki sürekli artmıştır. Böylelikle imparator mutlak monarka

dönüşmüş ve imparatorluk Romalı olma özelliğini kaybedip evrenselleşmiştir. İmparator Caracavla'nın topraklarındaki özgür tüm insanları yurttaş olarak kabul etmesiyle de artık Roma yurttaş olmanın ayrıcalığı ve değeri ortadan kalkmıştır (Ağaoğulları ve Köker, 1991: 55-56).

Diognetionus döneminde, M.S. 284-305 yıllarında Roma İmparatorluğu toprakları bölünmüş, dördü bir idare kurulmuştur. İmparatorluk merkezi iki bölgeye ayrılmış ve bölgelerin başına Sezar unvanı taşıyan yardımcı atanmıştır. Dördü idare içinden Konstantin Hristiyanlığı kabul etmiş, bazı Bizans kasabalarını büyüterek Konstantiniye adıyla İstanbul şehrini kurmuştur. Theodosius döneminde ise M.S. 395 yılında Roma İmparatorluğu, Batı Roma ve Doğu Roma (Bizans) olarak ikiye bölünmüştür (Keenan, 2017: 55). Roma İmparatorluğunun ikiye ayrılmasıyla birlikte merkezi otorite zayıflamış, varlığını sürdürmek için iç tehdit olarak gördüğü Hristiyanlara 313 yılında Milano Fermanı ile inanç özgürlüğü veren ve Hristiyan dinini kabul eden Konstantinus ve ardından Hristiyanlığı devlet dini ilan eden Theo Dosiüs'a rağmen barbar istilalarına daha fazla dayanamayan Roma İmparatorluğu tarihe karışmıştır. Bunun sonucunda Avrupa da merkezi devlet niteliğinde olmayan istikrarsız barbar krallıklar türemiş, Hristiyan kilisesi ise ayakta kalabilen tek kurum olmuştur (Ağaoğulları ve Köker, 1991: 59).

Roma, Sander'e göre büyük bir coğrafyaya yayılan ilk cumhuriyet ve Batılı anlamda modern devletin bir öncüsü sayılması bakımından önemlidir. Fakat onun bu ilerlemesi ve yayılması, Akdeniz'de gerilime yol açmış, cumhuriyeti ise Pompey ve Sezar gibi diktatörlerce yıkılmış ve M.S. 331'de Roma Batı ve Doğu olarak ikiye parçalanmış, MS. 5. yüzyılda da barbar istilalarına uğramış, Doğu Roma İmparatorluğu ise 1453'te Türklerin İstanbul'u fethi ile son bulmuştur. Roma'da bir bütünlük sağlansa da zamanla birlik bozulmuş, yurttaşların eşitliği ortadan kalkıp zenginliğin ön plana çıkmasıyla, seçim sistemin bozulması onu zayıflatmış, bilim gerilemiştir (Sander 2003: 43-44).

Roma, savaşların sona ermesi, katı hakimiyetini ve özellikle de son dönemlerde barbarlara karşı benimsediği Roma Barışı ile dışarıya karşı sempati uyandırmasıyla vatan olmaya yakınlaşmıştır. Fakat büyük bir imparatorluk olmasından dolayı modern devleti oluşturamadığı gibi kaçınılmaz olarak parçalanmıştır. Cermen istilaları ulusların varlığına temel oluştursa da Cermenler 5. yüzyılda başlayan istilalarından 10. yüzyıla kadar olan dönemde ırk bilinci ile hareket etmemelerinden dolayı ırkların genel görünümünü değiştirmemiş, hanedanlık ve askeri aristokrasiyi Batı Avrupa'nın bir kısmında yerleştirmişlerdir. Buralar istilacıların ismini alarak, Fransa, Burgonya, Normandiya kurulmuştur. Frank İmparatorluğu batıda bir birlik sağlasa da 9. yüzyılda parçalanmış ve Verdun Anlaşması (MS. 843) ile çizilen sınırlar neticesinde Fransa, İngiltere, İspanya uzun bir süreçten sonra bugünkü ulusal varlıklarına dönüşmüşlerdir. Roma'da ırk olgusu daha farklıdır. Roma'nın sert bir hakimiyetle başlayıp daha sonra karşılıklı çıkarlar etrafında birleşen farklı kent ve eyaletlerden meydana gelmesi ırk fikrinin önemini kaybettirmiştir. Hristiyanlık ve evrensellik ile de ırk düşüncesi yönetimden uzak tutulmuştur. Bölgeyi istila etmeye başlayan barbarların etnografik yönleri yoktur. Buyruğu altına aldıkları halkın ırkına da önem vermezler. Büyük Karl (MS. 768-814) Roma'nın yaptığını tekrarlayarak, farklı ırklardan oluşan bir imparatorluk kurmuştur. Verdun Anlaşması'nın kuzeyden güneye çektiği çizgide de sağdaki ve solundaki ırklar dikkate alınmamıştır. Orta çağdaki sınırlardaki değişimlerde de etnografik özellikler esas alınmamıştır. Karolenj hanedanı, Galya topraklarını Fransa olarak birleştirirse de, bu

ırk yönünden birleşme amacı taşımayan bir politikadır. Yani kısaca modern ulusun kurulması için etnografik tasarım önemli değildir (Renan 2016: 35-42).

Genel olarak imparatorluk ve ulus devlet arasında bir ayırım yapılırsa, ulus devletin daha türdeş ve tektipleştirici yapısına karşın imparatorlukların çoğunlukla daha karma ve heterojen ve farklılıklara karşı daha hoşgörülü olduğu söylenebilir. Ulus devlet milliyetçi ideolojiye, imparatorluk ise hanedan sadakati ile görece bir liyakate dayanmış ve topraktan çok halkı tanıyan imparatorluklarda dil ve düşüncede ulus devlete göre daha heterojen bir anlayış egemen olmuştur (Şenses, 2019: 95-96). Çünkü bugün tanıdığımız ulus devlet değerleri, o gün için söz konusu değildi. Eğer onları geçmişin imparatorluklarında ararsak, anakronizme düşmüş oluruz.

Roma İmparatorluğu'nu da diğer imparatorluklar gibi ulus devletten ayıran, uyruklarıyla olan ilişkisidir. Roma bu doğrultuda diğer topluluklara sınırlı özerklik tanırken Latinlere sınırlı yurttaşlık uygulamıştır. İmparatorluğun uyrukları ile kurduğu ilişki egemenlikten ziyade karşılıklı himaye ilişkisidir. Devleti yöneten güç, iç işlerine karışmayacak şekilde uyrukları da tanımaktadır. Dolyısıyla, karşılıklı himaye ve sadakatten üstün olmayan bir üst kimlik çıksa da devlet herhengi bir şekilde kimlik dayatmamaktadır. Adalet ve barışı simgeleyen Romalılık üst kimliği çevredeki halklar için bir cazibe unsurudur (Gökalp, Özler, 2021: 162). Bu bakımdan önceden belirttiğimiz pleblere karşı tutumu da "Romalı" olmanın farklı bir değer olarak görüldüğüne örnek oluşturabilir.

3. FEODAL DÖNEM

Merkezi ve yerel yönetimleri içeren Roma İmparatorluğu'nun çöküşü, kavimler göçü ile yaşanan nüfus hareketliliği, bunlara bağlı olarak Batı Avrupalıların önemli ulaşım ve ticaret yollarının Akdeniz'den kayması, ekonomik faaliyetin kırsal ekonomik faaliyetlerle sınırlanması, nüfusun ise beslenme ve sağlık gibi faktörlerin bozulmasıyla azalması Karanlık Çağ diye adlandırılan dönemi başlatmıştır. (Poggi, 2019: 33-34). Roma'nın yıkılmasıyla Avrupa'daki merkezi otorite boşluğunu ayakta kalan tek kurumsal güç olan kilise; papaların imparator, piskoposlarınsa eyalet valisi gibi görülmesiyle doldurmaya çalışmıştır. Ancak V. yüzyıldaki Hun akınları yüzünden doğan güvenlik ihtiyacına tam karşılık verememiştir. Bu koşullar altında insanlar çevredeki büyüklü küçüklü şato sahiplerine sığınmış, bu şato sahipleri ise feodal otoritenin oluşmasına zemin sağlayacak bir siyasal örgütlenme oluşturmaya başlamıştır. Toprağa sahip bu şato beyleri, feodal beyler, senyörler, topraklarında yaşayan ve çalışanlar üzerinde, zamanla yasama, yürütme, yargı gibi yetkiler kullanmaya başlamışlardır. Sözleşme ile krala bağlı feodal beyler, kralların etkisinin giderek azalması ile bin yıl sürecek feodal düzeni ortaya çıkarmışlardır (Uygun, 2014: 149-150). Cermen istilaları ve Roma İmparatorluğu'nun eyalet sistemi ile kurduğu egemenliğin, imparatorluğun dağılmasıyla bölgesel güçlerin oluşumunda etkili olması Avrupa'da feodalitenin ortaya çıkmasını hazırlamıştır. Bu bölgelerdeki yöneticiler daha sonra kendi yönetimlerini kurmuş ve lord-vassal ilişkisi içinde toprağa sahip derebeyleriyle Orta çağın soylu sınıfını oluşturmuşlardır. Ticaretin yerini tarımın alması toprağı öncelikli üretim aracı yapmıştır. Toprak üzerinde mülkiyet hakkı olan senyör, toprakta çalışan köylü üzerinde de birtakım hak ve yetkilere sahip olmuştur. Toprağı tutan feodal beyler, bir çeşit siyasal zorlama ile köylünün yani serflerin artı ürününe çöreklenmiş, onların iş gücünden yararlanmış ve bununla feodal bir sömürü ortaya çıkarmıştır (Özkan, 2016: 457- 459).

Senyörlerin kökeni Roma Germen hukukuna dayanmakla birlikte son dönemlerinde otoritesi zayıflayan Roma’da toprak sahibi kimselerin de devlet otoritesi kullanmaya başladığı görülür. Başlarda vergi almak gibi devlet yetkilerini kendi üstlerine almışlar, bu yetkiyi babadan oğula geçen bir sisteme dönüştürmüşlerdir. Böylece, zamanla büyük malikaneler ile idari mali güçleri yanında dokunulmazlık, kendilerine ait mahkeme ve hapisaneleri olan işleyen toplumsal düzenekler ortaya çıkmıştır. Cermen akınları ile de Orta çağ feodal düzeninde savaşçı bir konuma gelmişlerdir. Buna karşılık serfler, Roma’nın son dönemlerinde devletin yüklediği vergileri ödemeyip eşkıyalık yapan, uzak şehirlere sığınan, soylularca toplanıp çalıştıkları topraklarda yaşamaları koşulu getirilerek toprağa bağlı hale getirilen köylülerdir. Giderek özgürlükleri kısıtlanarak bir tür köle durumuna getirilmişlerdir. Bunun yanında sözleşme ile topraklarını malikane sahiplerine veren, kendi rızalarıyla onların himayesine giren veya istilacıların ele geçirmesiyle onların “kölesi” olan olmak zorunda kalan köylülerdir. Tüm bunlar feodal sistemde serfleri ortaya çıkarmıştır. (Göze, 1989: 63-65).

Batı Avrupa da malikane sistemi (manor) çiftlik arazilerinin bölgelere bölünmesidir. Malikaneyi oluşturan, köy ve köylünün işlediği belirli miktardaki ekilebilir topraktır. Malikane sisteminde arazinin bir beyi bulunmaktadır. Bu malikaneler şato veya çiftlik şeklinde kapalı yerlerdir. Malikaneyi oluşturan bey ve köylülerin dışında toprağı yöneten memurları da bulunmaktadır. Malikane sistemi biri beye ait olmak üzere sadece onun için ekilen, diğeri ise kiracılar için bölünen dilimli bir arazi özelliğine sahiptir. Bu kiracılar hem kendi topraklarında hem de lordun toprağında çalışmaktaydılar (Huberman, 2013: 11-13).

Merkezi iktidarın yokluğu ve saldırılara karşı güvensiz bu ortam senyörün hakimiyetini de tehdit etmekteydi. Böylelikle feodal beyler de kendi aralarında bir bağlılık ilişkisi oluşturdu. Bu bağlılık ilişkisi üstün veya güçlü olan senyörün belirli bir toprak parçasını ve bu topraktaki insanları, araçları, dini hakları, yargılama ve yönetme yetkilerini, bir başka vassal veya feodal beye devretmesidir (Yalçınkaya, 2015: 243). “*Kommandatio*” olarak adlandırılan bu sistem taraflar arasında lordun vassalı koruması, karşılığında vassalın lorda yardım etmesi demektir. Birbirlerini gözettikleri bu sistem rızaya dayalı bir anlaşma, karşılıklı yükümlülükler getiren, sevgi ve saygı gerektiren dolayısıyla kişisel de bir ilişkidir (Poggi, 2019: 37). Toprak üzerindeki hakların senyör ve vassal arasında bölünmesi ise “*fief sözleşmesi*” olarak adlandırılır. Kommandatio’dan farklı olarak hukuki bir yapısı vardır. Bu sistemde kral eşitler arasında birincidir ve Orta çağ toplumu, ruhban, çalışan ve savaşanlardan oluşur (Yalçınkaya, 2015: 243-244). Feodal arazi, kiraya verilen ve bununla feodal bey ile egemenliğindeki vassal arasında oluşan ilişki, mal sahibi ile kiracı arasındaki ilişkiden özel olarak aradaki yükümlülüğün ekonomik olmaktan çok askeri ve siyasal nitelik taşımasıdır (Pirenne, 2014: 167).

Vassalın hizmet ve bağlılık yemini ile senyörden aldığı toprak ayrıcalığına dayanan feodalite, egemen kesimler arasında bir hiyerarşi doğuran ve onları bağlılık yemini ve fief (dirlik) ile birbirine bağlayan kişisel bağların bütünüdür. Aynı zamanda yurtluğun toprak parçası haline gelmesi, kırsal bir temele oturan feodalitenin öncelikli olarak toprak mülkiyeti ve onun işletilmesi esasına dayanan bir sistem olduğunu göstermektedir (Özkan, 2016: 457).

Bu dönemde kilise geniş çapta yayılmış bir örgüt olarak, dini ve siyasal olarak etkili, Batı Avrupa’da toprakların büyük kısmına sahip olması bakımından büyük bir servete sahip ve feodal çağın büyük toprak sahibidir. Feodal dönemde egemen sınıfı oluşturan ve topraktaki hakimiyeti

elinde bulunduran kilise, manevi yardım, soylular ise askeri koruma sağlamaktaydı (Huberman, 2013: 21-24).

Orta çağ Avrupası'nda bir bölgede yaşayanların hepsini içerecek şekildeki siyasal yapılanmalardan meydana gelen modern devletler yoktur. Modern anlamda devlet Avrupa'da yeni bir olgudur. Dolayısıyla Orta çağ Avrupası'nda toprak egemenliğine dayanan devlet yerine bağlılık sözleşmelerine dayanan kişisel bağların oluşturduğu feodal sistem hakimdi (Schulze, 2005: 12-13).

Feodal düzenin parçalı iktidar yapısı, merkezi bir devlet iktidarı ve egemenliğin olmayışı, ilişkilerin kişisel sadakat bağına dayalı olması gibi özellikleriyle modern ulus devletten ayrılır. Feodal düzen toprak sahiplerini toprakta çalışanlar üzerinde egemen yapmakta ve özel hukuku kamu hukuku ile iç içe geçirmektedir. Toprak sahipliği ve ailenin özel mal varlığı içinde beliren iktidar anlayışı, insanların da bu toprak sahibi beylere tabiyeti söz konusudur. Toprak sahibi senyör siyasal ve idari yetkileri yanında yargı yetkisi de kullanmaktadır. Tipik bir monarşide, kraldan alınan yetki ile memurlar tarafından kullanılan yargılama yetkisi, feodal sistemde senyörler eliyle kullanılmaktadır. Merkezi devletin yokluğundan dolayı yetki ve hizmetler parçalanmış haldedir. Feodal düzen iktidarın parça parça kullanıldığı, her senyörün kendi toprağını yönettiği, hatta siyasal birim olarak aynı toprak üzerindeki senyörlük yetkilerinin bile, başka otoritelerle bölündüğü bir düzendir. Örneğin alınıp satılabilen ya da devredilen para basma yetkisi, yargı veya vergi toplama yetkisi aynı toprak üzerinde senyör veya manastır tarafından yerine getirilmektedir. Kral ise bu parçalanmış devlet iktidarında kendi iktidarını bir şekilde korumuş ve feodal düzen, Avrupa siyasal haritasını değiştirmemiştir (Göze, 1989: 69-71). Feodalizmde önemli olan ideal düzeni korumak ve sürdürmektedir. Dolayısıyla yönetenlerden de bu düzeni koruyacak şekilde var olan örfleri uygulamaları beklenmektedir. İktidarın parçalı yapısı ve soyluların örgütlenişi sürekli bir bürokrasinin gelişmesine engel olacak şekildedir ve bu sebeple modern yürütme mevcut olmamıştır. Yani feodal düzende iktidar modern iktidardan, senyörün kendisine bağlı olanları yargılama ve cezalandırma yetkisini kapsayan yargı hakkı ile özdeşleşmesi bakımından farklılaşmaktadır (Somçağ, 1994: 10). Orta çağ feodalitesinde bir krala ya da derebeyine bağlılık modern bir devletin yurttaşlarının devlete bağlılığı ile aynı şey değildir. Bir kral ya da derebeyine bağlılık onun şahsına bağlılık anlamına gelir ve bu da sizi ancak onun uyruğu yapar. Oysa modern devlette bağlılık, devledir. Bu da sizi yurttaş yapar. İlkinde somut ikincisinde soyut bir bağlılık söz konusudur.

Feodal dönem devletinin ulus devletin sahip olduğu niteliklere sahip olmamasının bir başka göstergesi de içeriğinin çok daha dar olmasıdır. O dönemde eğitim kiliseye ait olup, kamu işlerine katılım kilise tarafından denetlenmekteydi. Kamu inşaat onarımları, kullananlara veya küçük yerel güç odaklarına bırakılmıştı. XII. yüzyıl ve hatta sonrasında bile uzun süre kamu yatırımı ile ilgilenen merkezi bir oluşum ortaya çıkmamıştır (Bloch, 1983: 507).

4. ORTA ÇAĞ KENT DEVLETLERİ DÖNEMİ

Feodal sistem 9. yüzyıldan itibaren kendi içinden doğmayan, dışarıdan gelen zorlayıcı bir etken nedeniyle değişmek zorunda kalmıştır. Bu etken önceleri küçük çapta başlayan ama zaman içinde yeni bir sınıfın doğmasını sağlayacak kadar etkili olacak kentlerin gelişimidir.

Germen kabilelerinin istilaları yüzünden feodal düzen içerisinde kendine güvenli yer arayışına giren insanlar, feodal toprak sahiplerinin görece korunaklı şato veya malikanelerine sığınırken, aynı zamanda onların toprağında çalışan, toprağa bağlı köleler konumuna gelmişlerdir.

9. yüzyılda Frank devletinin parçalanması ve kargaşalar toprağa sahip kontların özerklik elde etmelerini ve bölgelerinde kalıtım yolu ile geçen malikane yönetimini oluşturmalarını olanaklı kılmıştır. Kontlar malikanelerindeki yetkilerini kamusal yetkilerle donatmış, diğer eyaletleri prenslikleri altında toplayarak Karolenj İmparatorluğu'nu, krala gevşek bağlarla bağlı hanedanlıklar şeklinde ülkelere bölmüştür. Orta çağın sonlarındaki bu kasabalar çevreleri sınırlı, duvarlarla örülü, kapalı yerlerdi. Bu prenslikler güvenlik ve kamu barışı gibi yükümlülükleri gereği dışarıdan gelecek saldırılara karşı castellum, municipium ve sonra burg denilecek olan yüksek kaleler inşa ettiler. Bu kale kentler sadece korunma amaçlı inşa edilen surların içindeki küçük yönetim merkezi olup, özel yasaya, kendine ait kurumlara veya kendine özgü yaşam tarzı olmayan, tarım uygarlıklarından farksız, az nüfuslu, küçük yerleşimlerdi. 9. yüzyılın sonu Batı Avrupa'da ekonomi düşüşe geçmiş barbar istilaları toplumsal düzensizlik ve siyasal kargaşayı beraberinde getirmişti. Ancak 10. yüzyılda Avrupa toparlanmaya başlamıştı. 10. yüzyıla kadar Avrupa'da üretim, geçimlik bir ekonomiydi. Üretim, soylular ve malikanelerinde çalışan köylülerin kendini geçindirecek kadardı. Fazla ürün ne gereğince saklanabilirdi ne de bir pazar söz konusuydu. Birden pazar ve alıcıların artmasıyla toprakta üretim arttırılmaya hatta boş topraklar işlenmeye başlanmıştı (Pirenne, 2014: 57-65, 160).

11. yüzyıldan itibaren artan nüfus, iş arayanlar ve iş için başka ülkelere giden serüvenciler, 12. yüzyılda Flandr ve Hollanda'dan çıkıp toprağını tarıma açmaya ve nehir etrafını setlerle çevirmeye başlamışlardı. Avrupa'da işgücü büyümüştü. Nüfus artışı ile hızlanan tarımsal faaliyet ticareti de geliştirmişti (Pirenne, 2014: 66). Bununla gelişen tüccar grubu 11. yüzyılda kentte kalıcı olmaya başlamış ve kentin merkezi kale ve manastırdan pazar yerlerine dönüşmeye başlamıştı. Kentin surları tüccar banliyölerini kapsayacak şekilde genişletilirken, tüccar ve sanatçılar özgür yurttaş olarak kabul edilmişti (Mumford, 2007:315). 12. yüzyılda Batı Avrupa'da gelişmeye başlayan ticaret ve kent yaşamı feodal toplum örgütlenmesini kökünden sarsan bir süreci başlatmıştır (Ağaoğulları ve Köker, 1991: 185). Ancak bu feodal sistemin hemen ortadan kalktığı anlamına da gelmemektedir. Ticaretle zenginleşen burjuva sınıfının gelişmeye başlaması ilk kıvılcımı ateşlemekle birlikte, yönetim sisteminde radikal değişiklikler neredeyse 400 yıla yayılmıştır.

Kentin kökeni hakkında Pirenne (2014: 47-55), 9. yüzyılda geçimini ticaretle sağlamayan, hukuki varlığı, kendine özgü yasa ve kurumlara sahip toplumu olmayan sadece bir yönetim ve kale açısından değerlendirilebilecek kentlerin Karolenj döneminden itibaren fazlaca olduğunu belirtir. Kale aslında bu yerleşim yerlerinde eskiden beri var olan bir yerleşim yeridir. Ama genellikle dini törenler ya da olağanüstü durumlar (bir saldırı gibi) için kullanılmaktadır. Ayrıca bugün anladığımız anlamda etrafına da kapalı yerler değildir. Sur içindeki ve dışındaki herkese açıktır.

8. yüzyıldan başlayarak bu sistem sarsılmış, İslam ilerlemesiyle kesintiye uğrayan ticaret, toprak sahipleri ve kilisenin merkezi otorite boşluğunda ekonomik ve siyasal olarak elini güçlendirmiştir. 9. yüzyılda piskoposlar istilaların devam etmesi üzerine etrafı duvarlarla çevrili kentlere hakim olmaya başlamışlardır. İstilaların devam etmesi aynı zamanda feodal toprak sahipleri ile köylü arasındaki ilişkiyi derinleştirirken korunma amaçlı surlar yeniden onarılmaktaydı. Örneğin St. Omer manastırı Vikingler tarafından iki kez saldırıya uğrayıp yağmalansa da tekrar geldiklerinde surlarla çevrili manastır, istilacıları geri püskürtmüş, kilise

kamusal nitelik kazanmış ve manastır 10. yüzyılda bir kente dönüşmüştür (Mumford, 2007: 313-314).

Feodal toplumun içindeki unsurları, feodal beyler ve toprağında çalışan serfler yani köylüler ve ruhban oluşturmaktaydı. Ticaretin yeniden canlanması, tüccar grubunu ortaya çıkarmıştır. Bununla ruhban, soylu ve köylülerden oluşan tabakaların meydana getirdiği feodal yönetimin meşruluk temeli sarsılmaya başlamıştır. Feodal toplumsal tabakalar düzeninde, kral düzeni sağlayıcı olarak dışarıdadır. Çalışanlar tabakasına, artık köylüler dışında bir de geçimini ticaret ile yapan kentliler eklenmişti (Ağaoğulları ve Köker, 1991: 186). X. yüzyılda ortaya çıkan ve ticaretin canlanmasına etki eden bu tüccar katmanı başlarda silahlı şövalyelerden farklı olmayıp bazen de uzun zaman boyunca köylü gibi tarla işleyip sürülerini surlar dışında otlatmışlardı (Bloch, 1983: 443). Hatta Pirenne (2014: 96-97) başlarda bu tüccarların toprakta çalışan serflerin çocukları olduğunu, köylülerin zamanla toprağa bağlı olma durumundan kaynaklanan köleleşmeleri gibi tüccarların da ticaretin getirdiği zengin olma durumu ile özgürleştiğini söyler.

12. yüzyılda ticaretin etkisi ile eski Roma kentlerinin yaşam tarzı değişmiş, buralardaki nüfusun artmasıyla tüccarlar eski kalelerin etrafında, deniz, nehir kıyıları, akarsu kavşakları gibi yerlerde kümeleşmişlerdir. Kent, kırsal alanlarda karşılıklı bağımlılığın oluşturduğu alışverişle kırsaldaki köylüler için de birer cazibe merkezine dönüşmeye başlamışlardı. Çünkü burada artık kölelik üzerinden işleyen köylü sistemi değil özgürlük vardır (Pirenne, 2014: 79-80). Ticaretin büyümesi şehirleri de büyütmüş, şehir sayılarının artırmış ve saldırı karşısında sığınabilecekleri *burg* denilen yerlere gelen tüccarlar sayıları arttıkça *burg* dışı alanlar “fauburg”lar oluşturmaya başlamışlardı. Bu *fauburg* alanlarında ticari faaliyetlerini sürdürmek için surlarla korunaklı yer oluşturan tüccarlar, eski kale duvarlarının yıkılmasına, eski *burgun fauburg* içinde özümsemesine ve insanların bu işleyen şehir alanlarına çalıştıkları malikaneleri bırakıp gelmelerini doğurmuştu (Huberman, 2013: 37-38). Ulaşımın güvenli ve kolay olduğu kale kentlere yerleşen, burada koloniler kurup sayılarını artıran tüccarlar, kale kentin dışında dış kent yani banliyö oluşturarak çağdaş metinlerde yeni kent olarak adlandırılan feodal *burgdan* farklı bir yerleşim kurmuşlardı (Pirenne, 2014: 102-105, 107). Eski kentin aksine bu yeni etrafı duvarlarla çevrili yer içeride insanların özgürce yaşayabileceği, siyasal işlevi olan bir alan olmaya başlamıştı. Burayı çekici kılan diğer bir öge ise daha önceleri saldırılar karşısında “feodal çete başlarına” sığınıp serf durumuna düşen insanların artık buralara sığınmaya başlamasıdır (Mumford, 2007: 314).

Bu gelişimin izleri etimolojik olarak da izlenebilir. Feodal dönem içerisinde yerleşim yerleri için kullanılan sözcükler genellikle “ville”, “town” ve “stand” idi. Etrafı kalelerle çevrilmiş kent ve kasabalar içinse yaygın olarak *burg* sözcüğü kullanılıyordu. *Burg* korunaklı bir yerleşim alanını tanımlıyordu (Bloch, 1983: 443). Ama zaman içinde *burg* etrafında ortaya çıkan ticaret kentleri, yeni bir kentli sınıf daha ortaya çıkarmıştı. Bu sınıfa da “Burjuva” (*Bourgeois*) adı verilmiştir. Sözcük, “soy”u kente bağlaması nedeniyle bu sınıfın statüsünü doğrudan yansıtır. Feodal dönemin kanla gelen soyu yeni dönemde en azından tüccarlar için bir kente bağlanmıştır. Sözcüğün Türkçe karşılığı olarak kullanılan “kentsoylu” ifadesinin de en az “burjuva” sözcüğü kadar güçlü bir vurgu içerdiğini belirtmek gerekir.

Yeni tüccar sınıfının Avrupa’nın feodal sistemiyle tam uyum içinde olduğu da söylenemez. Bazı kentler tüccarlardan aldıkları vergiler nedeniyle onlara çok sıcak davranıp kale duvarlarının dibinde ticaret yapmalarına izin verirken, bazı kentlerin feodal senyörleri bu tüccarlara izin

vermemiştir (Bloch, 1983: 443). Bu kentlerde senyörlerin kararlarını etkileyen en önemli gerekçelerden biri şüphesiz ki ruhban sınıfının tüccarlara yaklaşımıdır. Geçimini alım satım arasındaki kâr veya ödünç verilen ile geri alınan arasındaki faizden kazanan tüccar sınıfının iş yapma yönteminin, ticareti bir gasp, kâr elde etmeyi de kötü gören ruhban sınıf tarafından hoş görülmesi mümkün değildi (Pirenne, 2014: 94).

Şehir toprağı, pisikoposlar, feodal lordlar ve krala aitti. Diğer yerlerde olduğu gibi feodal lordlar bu şehirlerden de vergi almak, harç ve hizmet almak, mahkemelerini yönetmek isteseler de feodal biçimle uyumlu olan bu ilişkiler toprak mülkiyetine bağlıydı. Tüccarlar feodal ilişkiyi ticaretin değişken yapısından dolayı istememiş, feodal mahkemeyi feodal düzenin getirdiği engelleri kaldırmak istemişlerdir. Tüm bunlar malikane düzenine benzemeyen şehir hayatına ters düşmekteydi. Tüccarlar beraber hareket etme birlik olma bilincini saldırılara karşı korunmak için birlikte iş yapmaya başladıkları dönemden beri edinmişlerdi. Bu feodal düzen onların serbestçe hareket etmelerine engel olunca da lonca gibi oluşumlarla birlik kurmuşlardı. Bu birliklerle de şehirlerde özgürlük mücadelesi vermişlerdir (Huberman, 2013: 39).

Kentte yaşayanları bir araya getiren ticari ve ekonomik çıkardı. Dolayısıyla özerklik talepleri, askeri açıdan kendilerine yetebilmek, ticari faaliyetleri yürütebilmeyi destekleyecek yasal çerçevede yönetim gibi unsurlar içermekteydi. Yönetimin, meslek veya kimliklerinin merkezi haline gelen bölgesel hükümdar veya feodal vassalların tersine, onlar liderlik, savaşçılık gibi iddiaları olmayan kentte, sadece ekonomik ve ticari faaliyetlerini özgürce sürdürebilmek için yönetme hakkı istemekteydiler. Fakat feodal sistemin toprağına ilişkin düzenlemeleri onların bu yeni ticari etkinliklerini düzenlemede eksik kaldığı için yeni yasal düzenlemelere ihtiyaç duymuşlardı (Poggi, 2019: 56-57). Bir yandan da kentin ticaretinin düzenli olarak sürdürülebilmesi güvenlik ve yasal koruma gerektirmekteydi. Dolayısıyla kentin dışında yerleşen ve kentin ayrılmaz bir parçası haline gelen tüccar sınıfı, haraç ve hırsızlık gibi keyfi uygulama ve adaletsizliklerden korunmalıydı (Mumford, 2007: 315).

Kasabalılar rahatlıkla dolaşabilecekleri ve işlerini serbestçe yürütebilecekleri bir özgürlük istemekteydiler. Bu doğrultuda feodal bey ve krallardan birtakım ayrıcalıklar talep etmekteydiler. Aldıkları beratlarla da şehirlerde özgürce ticaret yapmalarının önü açılacaktı. “Şehir havası insanı serbestleştirir (standtluft macht frei)” şeklindeki Alman atasözü bu taleplerini kazandıklarının göstergesidir. 12. ve 13. yüzyıllarda birçok şehir beratından biri de Kral VII. Louis’in Lorris şehrine verdiği beratıdır. Bununla şehirde belli bir süre bulunan ve herhangi birine bağlı olmayan kimse güvenli ve serbestçe yerleşebilirdi. Fakat toprağı başka bir beyden satın almak ya da kiralamak ile işleri aksayan şehirliler toprağına da özgürlüğünü istemekteydiler. Beratla birlikte şehirlilere malını satma ayrıcalığı da tanınmıştır. Kentliler malikane mahkemelerinin ticari faaliyetlerinden doğan işleri çözümede yetersiz kalması ve işlerin yürümesini ağırlaştırmasından ve lordların da ticari işlerden anlamayıp kendi çıkarlarını gözetecek şekilde karar almalarından dolayı ayrıca büyüyen şehirde asayişin sağlanmasını zorlaştığı için kendi mahkeme ve ceza yasalarını oluşturmak istemekteydiler. Vergilerini kendi istekleri doğrultusunda toplamak, feodal harç ve ödemelerden kurtulmak istiyorlardı. Bu vergileri azaltmayı başarmışlardır. Bir anda tam anlamıyla bağımsızlık gelmedi. Şehirlerin denetimini ve bağımsızlığını yavaş yavaş lordlardan satın aldıkları haklarla kazanmışlardır. Böylece şehirler bağımsızlığına kavuşmuştur (Huberman, 2013: 40-41).

Kentlerin özerk ve ortak çıkarlar doğrultusunda kendilerini yönetme hakkını elde etmeleri, feodal yönetim mekanizmasında kentte yaşayanların feodal yükümlülük ve feodal ilişkilerden kurtulması ve siyasal bakımdan önem kazanan kentlerle birlikte *commandatio* ilişkisindeki bağlılık yerine belirli bir ülke veya toprak parçasını esas alan yeni bir yönetim anlayışının çıkması gibi sonuçlar doğurmuştur. Kentlerin gelişmesi ile bir bölgedeki insanların çıkarlarının ortaklaşa temsili üzerinden komünal örgütlenme ortaya çıkmıştır. Böylelikle artık feodalitenin kişisel bağlarına ve sözleşmelerine dayanan anlayışın içine ülke ve temsil kavramları yerleşmiştir. Bu temsilin artık kişisel bağlar ve ilişkilerden bağımsız hukuk kurallarınca belirlenmesi sonucunda da, kralın kişisel ilişkilerinden bağımsız, hukuk kuralları ile oluşan “statüler” çerçevesinde “temsili-siyasal birim” niteliği kazanmışlardır (Ağaoğulları ve Köker, 1991: 189).

Orta çağda kentler kentsel nitelikte üretimin ve ticaretin yapıldığı yoğun nüfuslu yerler olmakla birlikte siyasal olarak özerkti. Özerkliklerini bölgesel hükümdarlardan veya feodal lordlardan, bazen de ikisinin ortaklaşa vermesi sonucu elde etmişlerdi. Kentlerin yükselişi ile sistemde yeni bir siyasal güç ortaya çıkmıştır. Kentler uzun süren bir çöküşün ardından güçlenmiş ve ortak hareket ederek tek başlarına güçsüz olan bireyler bazı oluşumlar meydana getirmiştir. Kentlerin tüzel yapısı olan hak iddiaları; muafiyet ve imtiyazlar, bireylere değil topluluğa verildiğinden bu geniş toplulukları meşrulaştırmıştır. Feodal ilişki güçlü tarafları birbirine bağlayan ama yine de lord ve vassal arasında hiyerarşinin olduğu bir ilişkiydi. Kentler ise tek tek güçsüz ama eşit bireylerin ortaklaşa hareketi ile bir birlik oluşturmalarıyla güç ve siyasal özerklik elde etmişlerdi (Poggi, 2019: 54-55).

Burjuvalar, isyan ve örgütlenme açısından birbirlerine yeminle bağlanmışlardı. Böylelikle kolektif olarak ettikleri bu yeminli ortaklığa Fransa'da *commune* (ortak) adı verilmiştir. Feodal toplumdaki aşağıdan yukarı doğru bağlılığı oluşturan, uyruğu güçlüye tabi kılan dostluk yemininden özgün olarak burjuvanın yemini eşitleri birleştirmektedir (Bloch, 1983: 445). Komün belli bir alanda ortaklaşa yardımlaşma ve güvenlik gibi amaçlarla bir araya toplanılmasını içeren ve halk yönetiminin özerkliğini esas alan örgütlü topluluktur. Kentin kral ve lordlardan aldığı beratlar ile kendi kendini yöneten burjuvalar bu yolla komünleri oluşturmuştu. 11. yüzyılda feodal rejime karşı başlatılan reform hareketi ile tüccarlar kent hukuku ve komün oluşumlarıyla belediye kurumunun temellerini atmışlardır. Komün hareketini başlatan tacirler seyahat etme ve yerleşme özgürlüğü, kendi mahkeme ve ceza yasalarını oluşturma, mülkiyet hakkı gibi ayrıcalıkları aldıkları kazanırken, kral ve feodal lordlar ise bu özerklikleri rejime sadık kalmaları için vermişlerdi (Çelik, Aykanat, 2007: 104-105).

Kral veya feodal lordtan alınan idari, mali, yönetsel haklar içeren beratla kurulan komünler silahlı güce sahip olma, mahkeme kurma, vergi toplama gibi haklar elde etmiştir. Komünlerde belediye başkanı ve meclisin olduğu ya da başkan yerine seçilmiş heyetin olduğu şehirler bulunmaktaydı. Tüm bunlar feodal düzene göre daha gelişmiş olsa da demokratik bir ortam yaratmamıştır (Oktay, 2008: 122-123) Komün, ticaret, sanayi ve mali işlerin yürütülmesi yanında, kamu düzeninden kentin ordusuna, kentin beslenme ihtiyacının karşılanmasından okul yapımına ve ihtiyaç sahiplerinin bakımı gibi birçok yerel işten sorumlu bir kurul tarafından yönetilmekteydi. Başkan tarafından yönetilmesi ise merkezileşme ihtiyacının belirdiği 13. yüzyıla denk gelir (Pirenne, 2014: 151). 13. yüzyılda kentlerde güçlenen oligarşik yapılar, kilise ve kralın, komünlerin bağımsızlığını kısıtlamaya yönelik uygulamaları ve mali krizler gibi nedenler, komünlerin güç

kaybetmesine neden olmuştur. Merkezi devletin yokluğunda ortaya çıkan komün yönetimleri, güç kaybederken monarşiye dayalı merkezi devlet güç kazanmaya, dolayısıyla şehirler özerkliklerini kaybetmeye başlamıştır (Oktay, 2008: 123).

Orta çağ kentinde bulunan unsurlar (tüccar, zanaatçi, savaşçı, rahip..) birbiri üzerinde uzun süren hakimiyet kuracak güçte değillerdi, dengedeydiler. Orta çağ kenti, özgürlük, özerklik, demokrasi, tüzel eşitlik gibi fiziksel ve siyasal unsurlarla eski kent düzenlerinden ayrılmaktaydı. Komün (*comminitas*, birlik), egemenlik (*dominium*) üstünde kısa süreli zafer kazanmıştır (Mumford, 2007: 316). Hatta Orta çağda komünler insanlara kendileri ve malları üzerinde güvenlik sağlaması, bundan kaynaklı olarak insanların buldukları topluma aidiyet düzeyinde bir sevgi beslemesi dolayısıyla iyi işler yapıp kenti güzelleştirmeleri bakımından devlete benzerlik taşımaktadır denebilir (Pirenne, 2014: 153-154). Kitlesele refaha yönelik yasama dar iktidar odaklarınca ya da feodaliteye yabancı gruplarca yapılmıştır. Örneğin kent yönetimleri, okul ve hastane yaptırmış, ekonomiye düzenlemeler getirmişlerdir. Kralın veya yüksek baronun fiilen üç temel görevi vardı. Bunlar; imana bağlılığını göstermek için dinsel vakıflar kurmak ve kiliseyi korumak, halkını dış tehditlere karşı korumak, iç barış ve adaleti sağlamaktı. Bu dönemde de yönetimde kararlar danışmanlara danışılarak alınmalıydı ama danışacağı kitle hiçbir zaman halk olmamıştır (Bloch, 1983: 507-510).

İlkel kent topluluklarının demokratik yöntemle ilgisi yoktu. Kentleri meydana getiren burjuvalar kendisinden daha küçük gruplarca takip edilmesi zor olmakla birlikte, insanlar için zaman zaman birer efendi veya alacaklı olmuşlardır. Yine de feodalizmdeki karşılıklı koruma ve itaat ilişkileri yerine karşılıklı yardımlaşma ve dayanışmayı, birlik olma düşüncesini getirerek Avrupa'nın feodal düzeninin yabancı olduğu bir toplumsal unsur sağlamışlardır (Bloch, 1983: 446).

Kısacası Orta çağda tamamen hukuksal ve siyasal açıdan bütün ve bağımsız egemen bir kent devleti çıkmamıştır. “Özerklik bölgesel bir yönetim çevresinde tanımlanmaktaydı.” Kent ve kırsal alanların karşılıklı işbölümünün, kentteki grupların birbiriyle işbölümünün ve kentlerin karşılıklı işbölümünün yarattığı bu geniş alanlarda kentlerin özerk yönetimleri yetersiz kalacaktı. Bölgesel bir yönetim gerekmekteydi. Bu bağlamda kentliler feodal yönetimi kendi çıkarları doğrultusunda esnetmekle yetindiler. Aslında ticari faaliyetleri için çıkarlarını gözetecek, güvenli para sistemi sağlayacak güçlü bir yönetime bağlılık onların yararınaydı. Bu bağlamda feodal lord ve hükümdar güçlerine karşı, bölgesel hükümdarın tarafında olan kentler siyasal özerkliğin dışında bölgenin yönetimi üzerinde etkin katılım sağlayacak yapıları, kurmuşlardır. Bu yapı sadece kentlere özgü olmayıp bu yapılara katılıp tüzellik kazanan feodal güç ve ruhbanı da içine almaktaydı (Poggi, 2019: 58- 59). Zamanla, yönetimde kralın yanında yer alarak mutlak monarşi dönemine geçişte rol oynadılar.

5. YÜKSELEN MUTLAK MONARŞİLER DÖNEMİ

Feodal düzen kentlerin özerklik kazanması ile farklılaşarak devam etmekteyken Avrupa'da mutlak devlete geçişte bu düzeni sarsan temel bazı dinamikler oluşmuştur. Bunlar uzunca bir zamanı kapsayan gelişmeler olup her ülke için farklı zamanlarda ve görece farklı şekillerde gelişmiştir.

Avrupa’da merkezi devlet mutlak monarşi ile kurulmuştur. Mutlak monarşinin kuruluşu ise kral ile eşit statüye ulaşmak isteyen feodal lordların krallarca kendilerine tabi hale getirilmesi ve kilisenin otoritesinin zayıflatılmasıyla olmuştur (Karatani, 2017: 237). Krallar bu feodal lordlara karşı 13. yüzyılda, özgür kentlerle ortaya çıkmış olan burjuva grubunun desteğini almıştır. Burjuvalar da zaten feodal lordların keyfi yönetimlerinden kurtulmak istemekte ve kralların zengin vergi kaynağı olan burjuva sınıfına destek çıkacağını düşünmekteydiler. Bununla birlikte burjuva merkez işbirliği ancak parçalı iktidar yapısında var olabilen feodal düzeni derinden sarsmış ve parçalı iktidar yapısını ortadan kaldırmaya başlamıştır (Bloch, 1983: 444). Bu süreç hükümdarların geniş topraklar üzerinde toplumun belli bir kesimi ile siyasal ilişkisini ifade eden standestaat, yani zümre devletinden mutlak devlete geçişi izlemektedir. Bu süreçte kral, büyük feodal toprak sahibi olmanın ötesine geçerek daha üstün bir anlam kazanmış, feodalitenin öncesine dayanan kutsal bir unvana sahip olmuştur. Mutlak devlete geçiş sürecinde hükümdar ve zümreler (imtiyaz sahipleri, feodal bey, tüccar loncaları), sık sık ortak çıkarlar etrafında bir araya gelip kararlar almaktayken, aslında hükümdar hala gücünü zümreler ile paylaşmakta yani ikili yönetim sürdürmekteydi. Ancak zamanla zümre ve hükümdar ortak bir çıkar etrafında birleşmeye başlayarak, zümrelerin siyasi imtiyazlarının kaybolması ve bu hakların hükümdara devredilmesi süreci ikili yönetimi azaltarak mutlak devleti ortaya çıkarmıştır (Poggi, 2014: 56-59).

Tilly (2020: 182) bu durumu ulusal devlete geçişte önemli bir nokta olarak görür ve “dolaylı yönetimden doğrudan yönetime geçişte aracılardan ortadan kaldırılması” olarak belirtir. Şehir devletleri, piskoposluklar, beylikler, monarkın anlayışına uygun şekilde vergi toplayan, kral mülkünü işleten, halkla taç arasındaki ilişkiyi günlük temas ile kuran, görece doğrudan yönetime başvurabilen küçük birimlerdi. XVII. yüzyıl öncesinde Avrupa’da büyük devletler, uyruklarının yönetiminde, doğrudan devlet aygıtına katmadığı, ayrıcalıkları ve belli derecede özerkliği olan yerel iktidarlara dolaylı yönetim izlemekteydi. Yönetimle ters düştüğünde zorluk çıkartan, devlet otoritesini temsil ederken kâr elde eden, yöneticilere verdikleri haraçla konumlarını güvenceye alan aracılardan ruhban sınıfı, derebeyleri, bağımsız şavaşılar ve şehir oligarşileridir. Aracıların özerkliklerinin sınırlandırılması ve uyruklar ile ittifak yöneticilerin çıkarınadır. Savaşlarda insan gücünün ve kaynakların öneminin artmasıyla daha büyük devletlerin işgaline karşı yöneticiler, aracılardan ya devre dışı bırakarak ya da merkezi sisteme entegre ederek savaş kaynaklarını karşılamaya ve halklarıyla doğrudan ilişki içine girmeye başlamışlardır. Bununla birlikte ulusal orduların doğmaya başlaması, doğrudan yönetim ve ulusal devletler, biri diğerini tetikleyen veya doğuran faktörler şeklinde gelişmişlerdir. Bundan sonraki adım ise yönetici ile halkın özdeşleşmesi ve dış tehdide karşı ortak köken fikri ile birleşmeyi sağlayacak olan, uyrukların yönetici tarafından din, dil, ideoloji bakımından “tekbiçimleştirilmesidir”. Tüm bunlar ulusal devlete geçişte önemli dönüm noktalarıdır (Tilly, 2020:182-187).

Mutlak devlete geçişte bir diğer önemli dönüm noktasına gelince, feodalizmde bunalım ve anarşi olarak adlandırılan dönemlerin başlamasıdır. 11. yüzyıl ve 14. yüzyıl arasında feodal ekonomi büyürken aynı zamanda fiyatlar sürekli bir artış göstermeye başlamıştır. Bu yüzyıllarda özellikle tahıl fiyatlarında sürekli artış meydana gelmiştir. Nüfus artarken tarım ürünlerindeki fiyat artışı, artan nüfusa çare olarak verimliliği düşük arazilerin de tarıma açılması fiyatları daha da artırmıştır. Tüm bunlar bu yüzyıllarda feodalizmin bunalıma girmesine neden olmuştur (Somçağ, 1994: 42-44). 10. yüzyıldan başlayarak gelişen ticaret 12. yüzyılda fiyatların artmaya başlamasıyla 16. yüzyıla gelindiğinde ulus merkezli kapitalist ekonomiyi ortaya çıkarmıştır. Malların fiyatlarının

1600'lerde artışı, Amerika'dan gelen madenlerin etkisi ile enflasyonun artması ve 13. yüzyıl itibariyle nüfusun sürekli artışı sonucunda tarım ürünlerinin fiyatlarının artırılması ve paranın değerinin düşürülmesi politikaları kralın gelirinin artmasına ama enflasyonun yükselmesine neden olmuştur. Vergilerin artırılması ile oluşan mali kriz parlamenter kurumlarla hükümetleri karşı karşıya getirerek, örneğin 17. yüzyılda İngiltere'de parlamento zaferi ile sonuçlansa da diğer Avrupa ülkelerinde kraliyet despotizmini doğurmuştur. Madenleri kendi ülkelerine aktararak, tedbir olarak kendi kendilerine yeten ekonomi kurmaya çalışan krallar merkantilist ekonomiyi ortaya çıkarmıştır. Avrupa'da oluşan zenginlik sürekli orduların kurulmasını hızlandırırken bu ekonomik düzenlemeler de ulus devlete giden süreci oluşturmuştur. Savaş teknolojilerindeki ilerleme, topun ve tüfeğin kullanılmaya başlanması, orduyu destekleyen ulus düşüncesi, ulus devletin siyasal birim şeklinde ortaya çıkışında önemliydi (Sander, 2003: 92-95).

Ateşli silahların icadı eski savaş biçimlerini hükümsüz kılarken savaşçı lordların statüsünü de ortadan kaldırmış ve bu durum devletin şiddet tekelinin kurulmasında önemli bir adım olmuştur. Toprağı işleten ve köylülerden kira alan feodal lordların ayrıcalıklarının ellerinden alınması ve toprak vergisi sistemi için tüccarlarla işbirliği yapan kralın bu feodal lordları devletin vergi gelirinden aldıkları maaşa bağımlı saray aristokrasileri haline getirmesi ve oluşturduğu bu para ekonomisi, bürokrasileri ve daimi ordunun oluşturmasını sağlamıştır (Karatani, 2017: 237-239).

Mutlak devletin ortaya çıkışında Poggi, devletlerden ziyade devletler sisteminde ortaya çıkmaya başlayan dinamiklere değinmektedir. Bölgesel yönetim güç kazanırken, büyük ve güçlülerin egemenliğine giren küçük ve güçsüz topraklar, bağımsız küçük devletlerin egemenliklerini ilan ederek diğerleri ile bir güç mücadelesine girmesiyle yeni bir devletlerarası ilişki doğurmaya başlamıştır. Dolayısıyla bu görece daha büyük olan siyasal birimlerin arasındaki ilişkiler, devletlerin birbiri karşısındaki konumlarını korumaya yönelik olarak, iç siyasal düzenlerini oturtmaya, devletin bütünlüğünü ve etkinliğini artırmaya yönelik hamleler gerektirmiştir. Aynı zamanda "stande" yani kentler ile ortaya çıkan zümreler sisteminin de ekonominin gidişatı ve hükümdarların etkisiyle çökmesi mutlak devletin kurulmasını hızlandırmıştır (Poggi, 2019: 80-82). Strayer (2020: 55-56) ise mutlak devlete giden sürecin faktörlerini, 11. ve 14. yüzyıllar arasında mali ve adli işlerden sorumlu kurumların oluşturulması ve devlet görevlerinde profesyonel yöneticilerin ortaya çıkması olarak değerlendirmektedir. Sarıbay (2008: 116)'a göre ulus devlete giden süreçte ilk aşama 15. yüzyıldan Fransız Devrimi'ne kadar geçen süredir ve bu dönemde devlet oluşumuna ilişkin ortaya çıkan önemli sonuç, "seçkinler düzeyinde ekonomik, politik ve kültürel açıdan bütünleşmenin gerçekleşmesidir".

Mutlak devlet, geleneksel özellikte ve sınıfsal toplumu olan devlettir (Giddens, 2008: 131-132). Bu haliyle modern ulus devletten ayrılmaktadır. Ancak mutlak devlet modern devlete geçişte önemli bir gelişimin aşamasıdır. Mutlakiyetçilikten önce Avrupa birbiri ile sık sık savaşan çeşitli devletlerden oluşmaktaydı. Mutlak devletin gelişimi devlet sistemini değiştirmiş ve modern Avrupa'nın oluşmasını sağlamıştır. Aynı zamanda mutlakiyet dönemi, devletin içerden pekişmesiyle birlikte bölgeselliğin önem kazanması ve Avrupa'da sınırlar üzerinden değişimi de beraberinde getirmiştir. Feodal Avrupa'nın sınırlarını, belirsiz bir yönetime dayanan hudut boyları oluşturmaktaydı. Feodal dönemde diplomasi bazı ayrıcalıklar veya haraç sistemi için kurulmaktaydı ve gelenekseldi. 16. yüzyıldan itibaren ise feodal dönemde kökleri olan diplomasi gelişim göstermiş ve yine savaşlar üzerinden olsa da her devletin meşru özerklik sahasının tanınması üzerinden yeni

devletler sistemini oluşturmaya başlamıştır. Mutlakiyetçi dönem de devlet hudut boyları yerine sınırlar üzerinden şekillense de modern devleti gelenekselden ayıran sadece bu sınırlar değildir. Devletin bölgeselliğini dönüşüme uğratan mutlak devletin yükselişindeki döneme denk gelen egemenlik kavramı veya teorileridir (Giddens, 2008: 120, 122- 126).

Feodal dönemden ulus devlete geçişte önemli olaylardan biri de Avrupa’da meydana gelen mezhep kavgalarının oluşturduğu Otuz Yıl Savaşları’nın sonunda imzalanan Westphalia Barışdır. Barışın temelinde reform hareketi yatmaktaydı. Dinde reform hareketinin ve Protestanlığın gelişimine etki eden Luther, papalığa ve din ticareti yapan Katolik Kilisesi’ne ve son olarak da papalığın günahların bağışlanması senetlerinin satışına tepki olarak 1517’de 95 tezini Wittenberg Kilisesi kapısına asmış ve İncili Almancaya çevirmiştir. Luther kilisenin devlete bağlı olması gerektiğini savunmaktaydı. Alman kilisesini papalığın egemenliğinden çıkararak ve devlete bağımlı olmasını sağlayan Luther, burjuvanın dinsel aristokrasiyi bertaraf edip ulusal monarşi oluşturmasına katkı sağlamıştır (Şenel, 2019: 316-324). Tüm bu gelişmelerle birlikte Avrupa’da reform hareketi başlamış ve Protestanlık hızla yayılmıştır.

16 ve 17. yüzyıllarda, Roma Katolik Kilisesinin hanedanlarca, müttefik ve gelir kaynağı olarak görülmesi bakımından Protestan reformu merkezi monarşiler ve yerel otoriteler için bir tehdit olarak görülmekteydi (Tilly, 2016: 207). 1600’ler Kutsal Roma İmparatorluğu’nun Katolik, fakat imparatorluğu oluşturan çerçevede, örneğin 300 civarında devletin, dini olmakla birlikte Habsburgların Katolik devletlerinin içinde de sayıca fazla Protestan bulunmaktaydı. Bu dönemde Almanya gerilemekte ve yerellik belirtileri ortaya çıkmaktadır (Sander, 2003: 99). Siyasi olarak karmaşık bir yapısı olan Almanya çok sayıda prensliğe bölünmüş durumdaydı. Siyasi istikrarsızlık ve bölünmüşlükten kaynaklanan merkezi otorite boşluğunu, Katolik Kilisesi doldürmüştü. Katolik Kilisesi Almanya’da etkinliğinden faydalanarak günahların affına yönelik belgeler satmaya ve Alman topraklarında kazanç elde etmeye başlamıştır (Kaya, 2020: 174-175). Tüm bunlara tepki olarak yayılan Protestanlığın mezhep çatışmalarını doğurması önce Ausburg Barışı ile sonuçlandırılmaya çalışılmıştır. 1555 tarihli Ausburg Barışı ile Luther ve Katolikler arasında savaşı sona erdirip Alman prensliklerine Katolik veya Protestanlık arasında tercih hakkı tanımaktaydı. Ancak anlaşmaya uyulmayarak, Almanya’daki Calvinistler ve Protestanlar anlaşmadaki haklara sahip olamadılar (Kanaan, 2017: 168).

Ausburg Anlaşması’nın yürümemesi yüzünden 1608’de İngiltere Hollanda ve Fransa desteğiyle Protestan devletleri birlik kurmuş ve 1609’da da Kutsal Roma İmparatorluğu’nun desteğiyle Katolik devletler birleşmişti. Dolayısıyla Almanya dış desteklerle dini bir savaş için iki ayrı kampta parçalanmıştır. Bu şekilde başlayan Otuz Yıl Savaşları aslında Almanya için Katolik ve Protestan ayrımına dayanan, Kutsal Roma İmparatorluğu’ndan bağımsızlığını kazanmaya çalışan üye devletler bakımından bir iç savaş niteliğindedir. Ancak Almanya topraklarında süren bu savaş, Fransa, Habsburg, İspanya, Hollanda ve Danimarka’nın katıldığı uluslararası niteliğe dönüşen bir savaştı (Sander, 2003: 99- 100).

Böylelikle başlayan 1618-1648 yılları arasında 17. yüzyıl Avrupası’nda Hıristiyanlığın din savaşları dönemi ve 1648’de Protestanların zaferi ile biten savaş Westphalia Anlaşması ile Kutsal Roma Germen İmparatorluğu olan Almanya’nın küçük devletlere ayrılıp İmparatorluğun yetkilerinin sınırlandırılmasıyla sonuçlanmıştır (Keenan, 2017: 167-168). İmparatorluğun vergi ve asker toplaması, savaş ilan etmesi, kanun koyması üye devletlerin rızasına bırakılmıştır. Almanya

tüm bunlarla feodal bir karmaşıklığa girmiştir. Westphalia, daha önceki konferansların dini niteliğinden farklı olarak devlet, savaş ve iktidar sorunları üzerinden yapılan laik nitelik taşımasıdır. Bu anlaşma ile papalık dikkate alınmamış, kilise gücü sınırlandırılmış, Almanya içerisindeki Katoliklik, Protestanlık ve Calvinizm geçerli dinler olarak kabul edilmiştir (Sander, 2003:100). Dolayısıyla dini çoğulculuk kabul edilmiş, Avrupa'daki din savaşları sona ermiştir (Roberts, 2019: 348). Westphalia Barışı ile topraklarında egemen olan eşit, başka bir otoriteden bağımsız devletler ve onların oluşturduğu bir uluslararası hukuk ile egemen devletlerin arasında dengeyi esas alan bir sistem doğmuştu (Poggi, 2019: 110). Westphalia Anlaşması egemen devletlerin uluslararası sistem içinde tanınmasını içeren anlaşmadır. Politik olarak yasal eşitliği olan devletlerin aynı zamanda kendi kaderlerini belirleme hakkını elde ettiği ve egemen devletlerin birbirinin içişlerine karışmamasını teyit ettikleri anlaşmadır (Ritzer 2011: 161).

6. FRANSIZ DEVRİMİ VE SONRASI

Ancien rejim (Eski rejim), din savaşları ve Westphalia düzeni sonrası başlamıştır. Bu dönem insanlar savaş ve kötü koşullar yüzünden yoksullaşmış, soylular toprak ve mal kaybetmiştir. 18. yüzyıl, eski yönetimin bunalım çağıydı. (Kingsley, 2004: 26).

Fransa'da devrimden önce toplumsal yapı soylular (aristokrasi), burjuvazi, köylü ve zanaatkarlardan oluşmaktaydı. Avrupa'nın çoğu yerinde olan bu toplumsal yapının Fransa'daki farkı, içerisinde ayrışmaların çok olmasıdır. Aristokrasi kendi içinde soylu ailelerden gelen geleneksel kılıç şövalye ve soyluluk unvanlarını sonradan satın alan soylular şeklinde ayrışmaktaydı. Soyluluk unvanını sonradan alan soylular sayıca fazla olmakla birlikte sarayın her türlü olanağından yararlanırken, devlet memurluğunda da çeşitli ayrıcalıklara sahiptirler. Kral zamanla bu soyluların mevkisini azaltsa da senyörlük haklarını kullanmaya, vergiden muaf tutulmaya ve orduda yüksek görevler almaya devam etmişlerdi (Rude, 2018: 12-14). Bu durum devrime giden süreçte önemli rol oynamıştır. Din adamları da kendi içinde yukarı ruhban (soylu aileden gelenler) ve aşağı ruhban (düşük görevliler) olarak ayrışmaktaydı. (Arslan, ty: 10). Asiller grubundaki din adamları da çeşitli ayrıcalıklara sahiptirler. Bu ayrıcalıklar ve her alanda etkinliklerinin artırılması laik tepkiye yol açmıştır (Timur, 2017: 23). Köylülere gelince, yoksuldular ve ağır vergiler ödüyorlardı (Rude, 2018: 12-13).

Devrime giden süreçte bir diğer etken ise Fransa'da derinleşen mali kriz olmuştur. Kral XVI. Louis tarafından maliye bakanı olan Turgot çeşitli mali önlemler olsa da Un Savaşı denen tahıl isyanlarının önüne geçilememiştir. Buğday fiyatları artmış, kötü hasat sebebiyle kıtlık yaşanmıştır. Mali kriz derinleştikçe soylular da isyanlara katılmıştır. Bu isyanların önemi yığınların siyasal hareketlere katılmaya başlaması ile sadece tüccarlara ve spekülatoörlere karşı değil tüm otoritelere meydan okuması gerektiğini fark etmesidir. (Rude, 2018: 48-51). Ancien rejim sonlarına doğru Fransa ekonomisinde oluşan bu olumsuzluklar 1787-1789 yılları arasında sert geçen kış koşulları ve verimsiz geçen hasat, kıtlık ve fiyatların yükselmesine neden olmuştur. (Hobsbawm, 2003: 79). Aynı zamanda bu süreçte Fransa'nın Amerikan Devrimi'ne katılması ve İngiltere'ye savaş açması savaş yanlısı olmayan Turgot'un görevden alınmasına ve böylelikle sürekli değişen maliye bakanı krizine yol açmıştır (Trask, 2005: 81). Fransa'da mali kriz devam ederken göreve gelen üç maliye bakanı arasından Brienne parlamenterlerin isyanları ile karşılaşınca kralı genel meclisi toplaması için ikna etmiştir (Timur, 2017: 264-272).

Kral XVI Louis, 175 yıldır etkisiz olan geleneksel temsil organı genel meclisin (États généraux) toplanması için eğitimli kişilerden bilgilerini sunmalarını istemiştir. Birçok eser basılırken Sieyes'in 'Tiers Etat (Üçüncü sınıf) nedir?' adlı eserinde sorduğu "Tiers Etat nedir? sorusunun yanıtı, "Her şey" idi. "Siyasal düzende ne olmuştur?" "Hiçbir şey". "Ne istiyor?" "Bir şey olmak" soruları ve cevapları büyük yankı uyandırmıştır (Tanilli, 2007: 117). Ayrıcalıklara karşı çıkan Sieyes, ayrıcalıkların doğal hukuka aykırı olduğunu belirtmişti. Ona göre ayrıcalıkları olan sınıfı soylular oluşturmaktaydı. Ayrıcalıkların ortadan kaldırılması ulusu ortaya çıkaracaktı. Tiers Etat, bölünmez toplumdur ve önemli işlerin çoğunu onlar yerine getirmekteydi. Ayrıcalıklılar toplumda aslında çalışmadıkları halde, özel bir statü ve kazançta sahiptirler. Tiers Etat, yani yığınlar, aslında gerekli işlerle uğraşan ve ulusu oluşturanlardı. Hiçbir şey olmayan ve temsil hakkının olmadığı ama tüm ulusu oluşturan Tiers Etat, ayrıcalıkları ortadan kaldırmalı ve Tabakalar Meclisi temsil hakkını kazanmalıydı.(Ağaoğulları, 2010: 191-194). Genel Meclis din adamları soylular ve üçüncü tabaka yani Tiers Etat'dan oluşuyordu. Tiers Etat nüfusun çoğunluğunu oluşturmasına rağmen üçte bir oranla temsilinin adil olmadığını söyleyerek krala karşı bir mücadele başlatmıştır Tiers Etat kendini ulusal meclis ilan ederek kralın otoritesi devam ederken anayasa komisyonu oluşturmuş ve birliklerini toplamıştır. Buna karşılık Paris halkı ortak bir amaç için bir araya gelen köylüler orta sınıflar aritokrat ve din adamlarının desteği ile isyan başlatmışlardır. Paris'in barut stoğu ve monarşinin önemli simgesi Bastille baskını yapmışlardır. Böylelikle devrim çok geniş bir boyuta ulaşmıştır. Köylülerin feodaliteye karşı giriştikleri mücadele ile meclis feodal rejimi kaldırarak herkesin eşitliğine ve yurttaşlık kavramına dayanan İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirisini ilan etmiştir (Ağaoğulları, 2015: 602- 603).

1791 Anayasası ile doğal ve medeni haklar güvence altına alınmış, temsil yetkisi kral ve yasama organına verilirken anayasal monarşi ile kralın yetkileri sınırlandırılmıştır. Memuriyette aranan soyluluk gibi ayrıcalıklar kaldırılıp yurttaşlık haklarına vurgu yapılmıştır. (Gürcan, 2011: 191). Kaçmaya çalışan kral yakalanarak iktidar devrimcilerin eline geçmiş ve meclis hükümeti ilan edilmiştir. Demokrasi sürecinde kulüp adı altında kurulan partiler içinde öne çıkan Jakobenlerdir (Ekinci, 2016: 158). Bu süreçte Jakobenler krallığın düşürülmesini ileri sürerken farklı grupların farklı görüşleri de vardır. Sans culotlar içinden Danton, seçimle belirlenen kraldan yanadır. Ancak kral kaçma ve komplo girişimlerine devam etmiştir. (Ağaoğulları: 2003: 20). 1792'de halk kralın sarayını basmış ve meclise sığınan kralın tüm yetkilerinin alınmasını istemiştir. Bunun üzerine yeni bir meclis olan konvansiyon Fransa'nın bir cumhuriyet olduğunu ilan etmiştir. Bu süreçte kral idam edilmiş Jironenler konvansiyon tarafından görevden uzaklaştırılmış ve Jakoben Cumhuriyeti başlamıştır (McNeill, 2002: 660-662). Kurulan rejim terör rejimi olarak adlandırılacak düzenlemelere varmıştır. Jakobenler merkezileşme yönünde sert adımlar atmış, olağanüstü devrim hükümeti kurulmasını öngören ve devrim karşıtlarına mücadeleyi içeren bir süreç başlamıştır (Jaures, 2016: 179-182). Devrimci yönetim döneminde federalizm ile mücadele edilmiş, kamu selamet komitelerine sürekli izleme ve ihbarların alınması gibi olağanüstü yetkiler verilmiştir. Jakobenler tarafından sansür ve şüpheliler listesi yolu ile tutuklamalar yapılmıştır. Jakobin kadrolaşma ile Jakobenler çoğunluk sağlayarak etkin bir denetim ve kontrol sağlamışlardır. (Kaynar: 8-12). Jakobenlerin siyasi hedefi ayrıcalıkları ortadan kaldırmak, karşı devrimcilerin üstesinden gelmek ve üçüncü tabakanın devrimci birliğini korumaktır. Bu doğrultuda feodal rejim sonlandırılmıştır. (Lefebvre, 2015: 381). 1793-1794 terör döneminde anayasa ve insan haklarının askıya alınması ile Jakobin yönetimi devrilmiştir. (Demirli, 2018: 66).

Devrimci hukukçu liderler 18. yüzyılın ideolojik seçkinleri olarak Aydınlanma ilkelerinden etkilenmişlerdir. Aydınlanmanın öne çıkardığı aklın üzerinden kral ile karşı karşıya gelmişlerdir. Aydın liderler kral ve ayrıcalıklılar yerine eşitlik, adalet, hukuk ve en önemlisi de “ulus vatandaşlığını” öne çıkardılar. Yazarlar Avrupa’ya yayılan, ayrıcalıklılar yerine ulusun herkesi kapsamaması fikrini yaymışlardır. Tiers Etat yani üçüncü tabaka ulusun herkesi kapsamaması konusunda etkili bir mücadele vermiştir (Mann, 2013: 202-203). Rousseau’nun, doğrudan ulusu işaret etmese de genel irade kavramı ile halk egemenliği vurgusu özellikle Fransız Devrimi sürecinde milliyetçi öğretiyeye dönüşmüştür. Monarşik iktidara ve ayrıcalıklılara olan eleştirileri Fransız Devrimi’nde esin kaynağı olarak radikal demokrasi ilkesi haline gelmiş ve halk yöneticinin uyruğu olarak değil, hak ve özgürlükleri olan yurttaşlar idealine dönüşmüştür. Dolayısıyla Fransız Devrimi egemenliğin ulusa ait olduğu ve eşit, özgür halkın kendi kendini yönettiği anlayışa dayanmaktadır (Heywood, 2014: 153-154).

Fransız Devrimi ile beraber devrimci liderler feodal rejimi sonlandırırken eski rejimin esir ettiği insanları özgürleştirmek istemişlerdir. Bu doğrultuda liberal politikalar uygulanmaya başlanmıştır. İdeallerindeki insan, eşit ve özgür bireydir. Kamu alanı dışında bireylere özgürlük tanıyan liberal bir yaklaşıma sahiptirler. (Ağaoğulları, 1989: 206). Jakobenler kamusal alana karşı özel alanı, devlete karşı ise bireyin özgürlüğünün korunması düşüncesini benimsemişlerdir. Fakat Jakobenlerdeki, özellikle devrim karşıtları üzerinden yürüttükleri birlik tutkusu topluma da yansıtılmıştır. Bireyin özgürlüğü önemli olsa da ulusun birliği ve genel iradenin önüne bireysel çıkarlar geçmemelidir. İnsan toplumsal ilişkilerde bencildir ve bir tehdit oluşturabilir. Jakobenler bu nedenle genel irade ve kamusal çıkarı öne çıkarmaya çalışmışlardır. (Ağaoğulları, 2010: 326-328). Jakoben ideoloji bireyin özgürlüğü ve eşitliği düşüncesini temel aldığı için devletten önce bireyi ön plana alarak aslında ulusu odak noktası yapan anlayışa sahiptirler. Devrimin başlarında Jakobenler bu anlayışlara sıkı sıkı bağlıdır ve bu doğrultuda reformlara girişmişlerdir (Ateş, 1994: 127). Ulus, sadece bireylerin toplamından ibaret değildir. Ulus ve birey bütünlük bir anlamdadır. Dolayısıyla bu açıdan değerlendirilirse, ulus kendi bağımsız yapısına sahiptir ve yurttaşlardan önce var olmuştur. Genel irade ise bireylerin ideal ortak çıkarını ifade etmektedir. Ulusu, genel irade ile yurttaşlar meydana getirmektedir. Devrim bu nedenle sınıfsal, bölgesel ayrıcalıklardan kurtulup Fransız ulusunu ortaya çıkarmaya odaklanır. Yurttaşlık, bireylerin farklılıklarının ortadan kaldırılması ve yasalar önünde eşitlik (Ağaoğulları, 1989: 208-210). Sadece genel iradenin vurgulanması yeterli değildir. Devrimin ulusa yayılması ve halkın özümsemesi için, ulusal birlik için, insanların yurttaş olması gerekmektedir. Jakoben ideolojide yurttaş genel iradeyi bireysel çıkardan üstün tutmalıdır. Aynı zamanda yurttaş erdemli, ahlaklı ve vatansever olmalıdır. Onlara göre sivil yaşamında erdemli ve ahlaklı olmayan kamusal yaşamda da olamaz. Dolayısıyla devletin sivil hayata da müdahale etmesi gereklidir. Tüm bunlar için devrim, gerekli yasaları ve cumhuriyetçi kurumları oluşturmalıdır (Ağaoğulları, 2010: 331-333).

Devrim Fransa’da halk egemenliği ile sonuçlanmıştır; ulusun egemenliğine dayanan fakat bireye karşı merkezi devleti koyan bir anlayış hakimdir (Ağaoğulları, 1989: 226). Yani Fransız Devrimi ile ulusu açığa çıkaran şey halka dayalı egemenlik anlayışıdır. Bununla birlikte hükümdar meşru iktidarın kaynağı olmaktan çıkmış ve bu halka geçmiştir. Dolayısıyla ulusun meşruluk kaynağı artık halktır. Bunların yanında Fransız Devrimi’nin getirdiği yasalar önünde eşitlik anlayışı ve özellikle askeri olarak halka duyulan ihtiyaç, halkı seferberliğe ikna eden unsurlar olmuştur. Kent toplumunun yükselmesi ve yerel farklılıkların ortadan kaldırılması da Fransız ulusal kimliğini

belirginleştirmiştir (Gat ve Jakobson, 2019: 257). Devrim Fransa'da eski rejimi ve kralın yönetimini sonlandırırken, ulus devleti ortaya çıkarmıştır. Feodalitenin ayrıcalıklı ve sınıflı yapısından kurtulan eşit yurttaşlar ulusu oluşturmuştur. Jakobenler ulus devlet ile özdeşleştirdikleri cumhuriyeti kurarken ulusu yasalar önünde eşit, özgür ve egemenliği halka dayandıran yönetim anlayışını benimsemiş olsalar da bir anda olan bu devrimin ve cumhuriyetin benimsenmesi kolay olmayacağından, üstelik devrim karşıtları, savaş durumları ve halkın eski geleneklerden ani kopuşuna duyulan güvensizlik söz konusudur. Dolayısıyla halkın yeniden yaratılması gerekliliği bir kültür devrimini gerekli kılmıştır. Jakobenler siyasal devrimlerini, halkın özgür, siyasal yurttaş bilincine varabilmesi için kültürel devrimle pekiştirmişlerdir. Fakat tüm bunlar sert bir yönetim anlayışını beraberinde getirmiş ve aynı sertlikte bir muhalefetle karşılaşmış kısa sürede bir terör rejimine dönüşmüştür. (Ağaoğulları, 2010: 340-344).

Fransız devrimi, uzun bir süreç demektir. 1789'da çeşitli hukuk reformları ile 1791 Anayasası'ndaki İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirisi ile yasalar önünde eşitlik yanında din ve devlet işleri ayrılmış, feodal düzenin ayrıcalıklarına son verilmiş, teokratik mutlakiyetçilik yerine laik bir anlayış formüle edilmiştir. Halkın egemenliğini esas alan yasama gücünde tek otorite olan ulusal meclis kurulmuştur. Ancak terör dönemi uygulamalarından olan feodal vergilerden kurtulan köylüler toprağı işleme haklarının ellerinden alınmasından pek memnun kalmamışlar ve yine bu dönemde kilise ve din adamlarına karşı sert uygulama ve tutumlar halkın tepkisine yol açmıştır (Roberts, 2019: 425-426). 1789-1793 yıllar arasında yerel yargı kurumları, meslek birlikleri ve ayrıcalıklar kaldırılmıştır. Bir seçim sistemi ile standart bir vergi sistemi kurulurken, soylular ve kilise mülklerine el konulmuştur. Yine, soylular ve dinadamlarının ayrıcalıklı konumları kaldırılmıştı ve devlete bağlı hale getirilmiştir (Tilly, 2020: 193).Ulusal konvansiyonun oluşturduğu terör rejimi halkın tepki ve baskılarıyla 1795'te yıkılmış, 1799'a kadar süren cumhuriyet "direktuar" dönemi başlamıştır (Sander, 2003: 167).

1799'da yönetimi deviren Napolyon Bonapart 1814'e kadar süren diktatörlük kurmuştur. Önce Konsül olarak göreve başlamış sonra imparator olmuştur. 1804'te kendisini imparator ilan eden Napolyon halk oylamasıyla halk egemenliğine ve devrime bağlı monarşi kurmuştur. Cumhuriyet rejimi olan konsüllük ile başlayan devrimi sağlamlaştırmıştır. 1790'da meclisten geçemeyen memurlara yönelik düzenlemeler için kanunlar çıkartan Napolyon günümüze kadar gelecek olan Fransız hukukunun temellerini atmış, her ilin yönetiminden sorumlu vali ataması yapılmıştır. Napolyon'un imparatorluk hükümetinde de bu döneme kadar iktidara gelen diğer hükümetler gibi devrim ilkelerine uymayan uygulamalar gerçekleşmiş. İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirisi ihlal edilmiştir. Fransız ordularının önemli derecede yayılması çok büyük bir maliyet getirmiş, devrimin kazanımları yurttan despotizm yoluyla pekiştirilirken, askeri hamlelerle zarara uğramıştır. Napolyon'un önemi devrimin değişmez ve kurulu bir düzen haline gelmesi için gerekli zaman ve kurumları toplumsal barış eşliğinde sağlaması olmuştur (Roberts, 2019: 431-433). Fransa'nın idari hiyerarşisi devrim ve imparatorluk orduları vasıtasıyla dağıtılarak Avrupa'nın çoğu yerinde doğrudan yönetime geçilmesini olanaklı kılmıştır. Fransa ordusuna karşı Alman devletleri merkezileşme ve uluslaşma uygulamışlardır. Napolyon'un yenilgisi sonunda Fransa'nın kukla devletleri ortadan kalksa da idari örgütlenme doğrudan yönetim çağını getirmiştir. Ayrıca devletin faaliyet alanı genişleyerek, çalışma koşullarını düzenlemesi, ulusal eğitim ve insanlar için yardım faaliyetleri, yurttaşların korunma, yargı üretim gibi taleplerini beraberinde getirdi. Genişleyen devletin faaliyet alanı ile kitlesele ulusal siyaset ve ulusal hukuk gelişti. Yurttaşlarına karşı, ulusal

dil, eğitim, askeri hizmet gibi yükümlülükler edinen devlet yabancılara karşı da farklı bir insan muamelesi yapmaya başlamıştır. Ulusal simgeler, diller vb. ile devletlerin içerde tek biçimleşmeleri uluslararası alanda devletlerin çeşitliliğini artırmıştır (Tilly, 2020: 200-202).

1790-1814 arasında Fransa, devrim ve Napolyon savaşları ile Avrupa’da önemli bir etki yaratmış, yurttaş ordusu sisteminin kurulması, devrimin meydana getirdiği halk egemenliği fikri ve Napolyon’un yayılmacı politikası ile Avrupa’da milliyetçiliğin ortaya çıkışında önemli bir rol oynamıştır (Sönmezoglu, vd, 2011: 12). Bunun öncesinde prenslik, krallık gibi bölgelerde yaşayanlar için milli kimlik bilinci ve bundan doğan vatanseverlikten ziyade daha çok yöneticiye veya hanedanlığa bağlılık duyguları olan tebalar söz kousuydu. 1789’da Fransız Devrimi Jean Jacques Rouessau’nun halkın kendini yönetmesi ilkelerinden etkilenen, halk adına yani “Fransız ulusu” adına hareket eden devrimcilerin eseri idi. Dolayısıyla milliyetçilik “tahtın uyrukları” yerine yurttaşlık kavramına dayanan demokratik bir öğretiydi. Devrim ve sonrasında Napolyon Savaşları Fransa’ya karşı bir milli birlik bilincini de doğurmuştu (Heywood, 2013: 161). Bu yüzden, milliyetçiliğin yayılmasında Fransız Devrimi’nin sert etkisi, devlet adamlarının ve halkların Napolyon ve devrime olan tepkisi etkiliydi (Hayes, 2010: 76).

Modern devlet Fransız Devrimi ile şekillenmiştir. Modern devlet belli bir toprak parçasında yurttaşları ile arasında araçlara ihtiyaç duymadan, tüm halkı kucaklayabilen ve onlara kurumsal ve idari sistemini dayatma ihtiyacı hisseden bir yönetim sistemidir. Önceden yurttaş ve yönetici karşı karşıya geldiğinde aralarındaki ilişki özerk yapılar, kendi kendini yöneten topluluklar aracılığıyla düzenleniyordu. Egemenler için zorunlu olan, gerek yurttaşlara duyulan ihtiyacın artması, gerekse yurttaşların taleplerine aracısız olarak yanıt vermek için bu araçların ortadan kaldırılmasıydı. Onun için yöneticinin halk (ulus) ile özdeşleşmesi gerekliydi. Bu gereklilik 1789-1815 arasında oldukça artmıştı. Bu dönemde devlet otoritesinin geleneksel meşru dayanakları olan tanrısal buyruk, yönetimin tarihsel sürekliliği, geleneksel sadakat bağları, tehdit altına girmişti. Monarşiyi "ulusal" temele oturtma ihtiyacı ortaya çıkmıştı. Devrim Çağı bunu gerektirmiştir. Devrim sonrası yurttaşların çeşitli hak talepleri ve harekete geçebilme potansiyellerinin ortaya çıkması halk ile devletin zorunlu organik ilişkisini doğurmuştur (Hobsbawm, 1995: 102-107).

SONUÇ

Ulus devlete giden süreçte daha önceki siyasal birimlerin, devletlerin incelenmesi önemlidir. 1648’den önce devlet dediğimiz olgu, kuşkusuz bugün anladığımız modern ulus devleti tam olarak karşılamaz. Ama böyle olsa da, elbette hem benzerlik taşıyan yönleri hem de benzerlik taşımayan, hatta ters düşen yönleri vardır. Antik Yunan yönetim sisteminde siyasi örgütlenme olan polis, sözcüğü Atina demokrasisi, oy kullanma, yasama ve yürütmeye açısından, görece modern devlete benzer. Ama yurttaşlığın kadınları ve köleleri dışarıda bırakması yönünden, en önemlisi yurttaş olanların adeta insan sayılması yüzünden modern devlet anlayışından çok uzaktır.

Ortak bir köken konusunda din üzerinden ayrışmaları sorunu, ne kadar ticari ilişkileri olsa da bu kentlerin birbirleriyle savaşları merkezi devlet oluşumunu engellerken, ulus oluşumunun önüne de geçmiştir. Roma ise benzer şekilde demokratik görünümde sayılabilecek bazı kurumlara sahip olmasıyla birlikte bu kurumlarda tam anlamıyla demokratik yöntemin olmaması ve soy toplumu şeklinde örgütlenen Roma’nın siyasal sürece onu oluşturan toplumun tamamını katmaması bakımından modern devletten ayrılır. Roma’yı ulus devletten ayıran özellik, onun uyrukları ile

ilişkisidir. Başlarda hakimiyeti altına aldığı plebleri siyasal sürece katmamış onları Roma toplumunu oluşturmasına rağmen dışlamıştır. Bazı topluluklara özerklik verirken bazı topluluklara sınırlı yurttaşlık tanımıştır. Ancak uyrukları ile himaye üzerinden girdiği bu ilişkide Romalılık üst kimliği ön plana çıkmıştır ve Roma'nın zayıflama dönemine kadar bu Romalılık üst kimliği çevredeki halklar tarafından cazibe unsuru olmuştur. Bu bakımdan ulus olmayı tam karşılama da ulus devlete benzer şekilde bir özellik göstermiştir. Genel olarak imparatorluklar ulus devletin aksine karma ve heterojen özelliktedir.

Yunan polisleri ve Roma İmparatorluğu birer devlet olsalar da, bunlar asla modern devlet değildirler. Antik dünyada bütünlük oluşturmayan parçalardan meydana gelen imparatorluklar yanında, küçük ama birbirine bağlı yunan şehir devletleri şeklinde iki sınıfa ayrılan devletlerden söz edebiliriz. Askeri açıdan güçlü imparatorluklar nüfusunun büyük kısmını siyasal sürece ve faaliyete katmayıp, devlete sadakatin gevşek olduğu örneklerdir. Şehir devletleri siyasal ve toplumsal faaliyet ve süreçlerde tüm yurttaşlarının katılımını sağlayıp zaman zaman modern milliyetçilik yoğunluğunda devlet sadakati barındırsa da zamanla başka bölge ve halkları bünyesine dahil ederek bir imparatorluğa dönüşmüş ve beraberinde imparatorluk sorunlarını da getirmiş, ya da birer küçük zayıf işgal yeri olarak kalmışlardır. 12. yüzyıldan sonraki Avrupa devletleri ise imparatorluk ve şehir devletlerindeki güçlü yanları birleştirerek, geniş toplumu siyasal sürece katmayı ve ortak kimlik duygusu geliştirmeyi başarmıştır. (Strayer, 2020: 35-36).

Feodal düzende ise devlet iktidarı parçalı şekilde birden fazla otorite tarafından paylaşılırken, kişisel sadakat bağlarına dayalı bir yönetim söz konusuydu. Toprakları işletme hakkıyla tutan feodal beyler, vassal ve köylüler arasında bazı anlaşmalar üzerinden kurulu bir sistem içinde, krala gevşek derecede bağlı, modern devletten farklı bir siyasal örgütlenme içindeydiler. Uyrukların bir krala bir devlete doğrudan bağlılığı diye bir şey yoktu. Yurttaşlık ise zaten konu dışıydı. Dolayısıyla ulus devletin yurttaşlık kavramı, ülkesel bütünlük veya ulus olma bilinci bu düzende yoktu.

Kentlerin gelişmesi ve özerklik kazanmaları, feodal düzen içerisinde 12. yüzyıldan başlayarak farklı bir anlayışı ortaya çıkararak birlik olma, hak talep etme gibi bazı sonuçlar doğurmuştur. Feodal düzen içerisinde ortaya çıkan tüccar grubu bu düzeni sarsarak, kentte feodal beye bağlı köylüleri kölelik konumundan çıkarmış, komünlerle birlikte insanların buldukları topluma bakış açıları önemli biçimde değişmiştir. Kral burada kilisenin güvenliğini sağlayan, halkını koruyan, barış ve adaleti sağlayan konumdadır. Ancak kararlarında halkın bir etkinliği bulunmamaktadır. Kentler tüccarların kendi ticari faaliyetleri için çıkarları doğrultusunda oluşturdukları, içinde ulus, ulus devlet gibi unsurları olmadığı oluşumlardır. Tüccarların feodal lordlara karşı kralla birlikte hareket etmesiyle gelişmeye başlayan ve uzun bir dönemi kapsayan mutlak krallıkta ise devletin merkezîyetçiliği artmış, yönetici ile tebası arasındaki aracılardan kalmıştır. Tüm bunlar ulus devlete giden süreçte önemli adımlar olmuştur.

1648 Westphalia Anlaşması ile de Avrupa'da sınırları belli, egemen-eşit, diğer otoritelerden bağımsız devletler ortaya çıkarak uluslararası sistem oluşmuştur. Kilisenin otoritesi ortadan kaldırılmıştır. Fransız Devrimi ve Napolyon Savaşları ise ulus, ulusçuluk fikirleri ve ulus devletin kurumsal yapısının oluşmasına katkı sağlamıştır. Devrim yönetiminin getirdiği eşitlik, adalet, temsil ve kralın otoritesinin son bulması, Napolyon'un Avrupa'da yayılması üzerine diğer devletlerin

merkeziyetçi önlemleri ulus devlete giden süreçte “ulus” denilen kavramın şekillenmesine ve belirginleşmesine, milliyetçiliğin yayılmasına önemli katkıda bulunmuştur.

KAYNAKÇA

- Ağaoğulları, M. A. (1989). Fransız Devriminde Birey Devlet İlişkisi 1789-1794. Ankara Üniveristesi SBF Dergisi, 44(33), 195-228.
- Ağaoğulları, M. A. (2003). Fransız Devriminin İlk Yıllarında Cumhuriyet Tartışmaları. Ankara Üniveristesi SBF Dergisi, 58(03), 1-34.
- Ağaoğulları, M. A. (2010). Ulus Devlet ya da Halkın Egemenliği (2. bs). Ankara: İmge Kitabevi.
- Ağaoğulları, M. A. (2015). Fransız Devrimi: Halk Sahneye Çıkıyor. İçinde M. A. Ağaoğulları (Ed.), Sokrates'ten Jakobenlere Batı'da Siyasal Düşünceler (6. bs). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Ağaoğulları, M. A., ve Köker, L. (1991). İmparatorluktan Tanrı Devletine (1. bs). Ankara: İmge Kitabevi.
- Arslan, A. (t.y.). Fransız Devrimi ve 1789 Fransız İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirisi. Erişim: <https://www.muhammedbalci.com/hukukdunyasi/belgeler/144.pdf>
- Ateş, T. (1994). Siyasal Tarih (3. bs). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Bloch, M. (1983). Feodal Toplum (1. bs; M. A. Kılıçbay, Çev.). Ankara: Savaş Yayınları.
- Çelik, A., ve Aykanat, Ş. (2007). Komünlerin (Belediyelerin) Ortaya Çıkışı ve İşlevleri. Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, 6(22), 101-115.
- Çınar, M. (2014). Demokrasi. İçinde Y. Taşkın (Ed.), Siyaset Kavramlar Kurumlar Süreçler (1. bs). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Demirli, A. (2018). Devrimin Çocuklarını Yargılamak: Jakobenler. Hacettepe Hukuk Fakültesi Dergisi, 8(1), 57-68.
- Ekinci, E. (2016). Devrimden Günümüze Fransız Siyasal Sisteminin Evrimi. Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 6(1), 149-172.
- Gat, A., ve Yakobson, A. (2019). Uluslar Siyasi Etnisite ve Milliyetçiliğin Uzun Tarihi ve Derin Kökleri (1. bs; Ş. Özcan, Çev.). İstanbul: Bilge Kültür Sanat.
- Giddens, A. (2008). Ulus Devlet ve Şiddet (2. bs; C. Atay, Çev.). İstanbul: Kalkedon.
- Gökalp, B., ve Özler, H. (2021). İki Muhayyile: İmparatorluk ve Ulus Devlet. Akademik İncelemeler Dergisi, 16(2), 156-171.
- Göze, A. (1989). Siyasal Düşünceler ve Yönetimler (5.baskı). İstanbul: Beta.
- Gürkan, E. C. (2011). 1791-1793 Anayasaları'na İlişkin Karşılaştırmalı Bir Değerlendirme. Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 13(3), 183-212.
- Hayes, C. J. (2010). Milliyetçilik Bir Din Batı Siyasal Düşüncesinde Ulusalcılık Tasavvuru (2. bs; M. Çiftkaya, Çev.). İstanbul: İz Yayıncılık.
- Heywood, A. (2013). Siyasî ideolojiler: Bir Giriş (5. bs; A. K. Bayram, Ö. Tüfekçi, H. İnaç, Ş. Akın, ve B. Kalkan, Çev.). Ankara: Adres Yayınları.
- Heywood, A. (2014). Siyaset (14. bs; B. B. Özipek, B. Şahin, M. Yıldız, Z. Kopuzlu, B. Seçilmişoğlu, ve A. Yayla, Çev.). Ankara: Adres Yayınları.
- Hobsbawm, E. J. (1995). 1780'den Günümüze Milletler ve Milliyetçilik Program Mit Gerçeklik (2. bs; O. Akınbay, Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Hobsbawm, E. J. (2003). Devrim Çağı (M. E. Özcan, Çev.). Ankara: Dost Kitabevi.
- Huberman, L. (2013). Feodal Toplumdan Yirminci Yüzyıla (13. baskı; M. Belge, Çev.). İstanbul: İletişim Yayınları.

- Jaures, J. (2016). Fransız Devriminin Sosyalist Tarihi (K. Büyüktuncer, Çev.). Ankara: Dipnot Yayınları.
- Karatani, K. (2017). Dünya Tarihinin Yapısı Üretim Tarzlarından Mübadele Tarzlarına (A. Karatay, Çev.). İstanbul: Metis.
- Kars Kaynar, A. (t.y.). Fransız Devrimi'nde Terör Dönemi. Erişim: https://www.academia.edu/2294478/Frans%C4%B1z_Devriminde_Ter%C3%B6r_D%C3%B6nemi
- Kaya, M. (2020). Protestan Reformunun Almanya'da Ortaya Çıkış Süreci. *Anasay*, (11), 171-187.
- Keenan, B. (2017). Dünya Tarihi (E. Öztürk, Çev.). İstanbul: Kültürperest Yayınları.
- Kingsley, C. (2004). Antik Rejim (S. Soy, Çev.). İstanbul: Ataç Yayınları.
- Lefebvre, G. (2015). Fransız Devrimi (H. Bucak, Çev.). İstanbul: Hil Yayınları.
- Mann, M. (2013). İktidarın Tarihi Sınıfların ve Ulus-Devletlerin Yükselişi 1760-1914 (C. 2; A. R. Güngen, G. Şaş, E. D. Ela, H. A. Sözen, S. Torlak, B. Savcı, ve M. S. Türk, Çev.). Ankara: Phonix Yayınları.
- McNeill, W. (2002). Dünya Tarihi (6. bs; A. Şenel, Çev.). Ankara: İmge Kitabevi.
- Mumford, L. (2007). Tarih Boyunca Kent Kökenleri, Geçirdiği Dönüşümleri ve Geleceği (1. bs; Gürol Koca ve T. Tosun, Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Oktay, T. (2008). Belediyenin Tarihsel Gelişimi. İçinde R. Boğazlayan ve Y. Demirkaya (Ed.), *Türkiye'de Yerel Yönetimler* (1. bs). İstanbul: Nobel Yayın.
- Özkan, S. H. (2016). Orta çağ Tarihi. İstanbul: İdeal Kültür Yayıncılık.
- Pirenne, H. (2014). Orta çağ Kentleri Kökenleri Ve Ticaretin Canlanması (13. bs; Ş. Karadeniz, Çev.). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Poggi, G. (2014). Devlet Doğası Gelişimi (4. bs; A. Babacan, Çev.). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi yayınları Yayınları.
- Poggi, G. (2019). Modern Devletin Gelişimi Sosyolojik Bir Yaklaşım (9. bs; B. Toprak ve Ş. Kut, Çev.). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Renan, E. (2016). Ulus Nedir ? (1. bs; G. Yavaş, Çev.). İstanbul: Pinhan Yayıncılık.
- Ritzer, G. (2011). Küresel Dünya (1. bs; M. Pakdemir, Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Roberts, J. M. (2019). Avrupa Tarihi (F. Aytuna, Çev.). İstanbul: İnkılap Kitabevi.
- Rude, G. (2018). Fransız Devrimi (A. İ. Dalgıç, Çev.). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Sander, O. (2003). Siyasi Tarih İlkçağlardan 1918'e (12. bs). Ankara İstanbul: İmge Kitabevi.
- Sarıbay, A. Y. (2008). Politik Sosyoloji (1. bs). İstanbul: Everest Yayınları.
- Schulze, H. (2005). Avrupa'da Ulus ve Devlet (T. Binder, Çev.). İstanbul: Literatür Yayınları.
- Sennett, R. (2011). Ten ve Taş: Batı Uygarlığında Beden ve Şehir. İstanbul: Metis.
- Somçağ, S. (1994). Avrupa Feodalizminin Evrimi. İstanbul: Bağlam yayıncılık.
- Sönmezoğlu, F., Güneş, H., ve Keleşoğlu, E. (2011). Uluslararası İlişkilere Giriş (2. bs). İstanbul: Der Yayınları.
- Strayer, J. R. (2020). Modern Devletin Kökenleri (1. bs; E. Candan, Çev.). İstanbul: Say Yayınları.
- Şenel, A. (2019). Siyasal Düşünceler Tarihi: Tarihöncesinde İlkçağda, Orta çağda ve Yeniçağda Toplum ve Siyasal Düşünüş (7. bs). Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- Şenses, M. (2019). İmparatorluk ve Ulus Devlet. *Liberal Düşünce Dergisi*, 24(95), 87-98.
- Tanilli, S. (2007). Fransız Devriminden Portreler. İstanbul: Alkım Yayınevi.
- Tilly, C. (2016). Avrupa'da Devrimler 1492-1992 (1. bs; Ö. Arıkan, Çev.). İstanbul: Alfa Yayınevi.

- Tilly, C. (2020). Zor, Sermaye ve Avrupa Devletlerinin Oluřumu 990-1992 (2. bs; K. Emirođlu, ev.). Kızılay, Ankara: İmge Kitabevi.
- Timur, T. (2017). Mutlak Monarşi ve Fransız Devrimi (2. bs). İstanbul: Yordam Kitap.
- Trask, S. (2005). Fransız Devrimi'nin Gerçek Sebebi (B. Canatan, ev.). Liberal Düşünce Dergisi, 10(37), 79-86.
- Uygun, O. (2014). Devlet Teorisi (1. bs). İstanbul: On İki Levha Yayıncılık.
- Yalçınkaya, A. (2015a). Orta ag ve Feodalite: Bitmeyen Tartışma ve Siyasal Düşünce. İçinde M. A. Ağaoğulları (Ed.), Sokrates'ten Jakobenlere Batı'da Siyasal Düşünceler (6. bs). İstanbul: İletifim Yayınları.
- Yalçınkaya, A. (2015b). Yunan Uygarlığı İçinde Polis ve Siyaset. İçinde M. A. Ağaoğulları (Ed.), Sokrates'ten Jakobenlere Batı'da Siyasal Düşünceler (6. bs). İstanbul: İletifim Yayınları.
- Yılmaz, Z. (2015). Helen Güneři Batıyor Roma Güneři Dođuyor. İçinde M. A. Ağaoğulları (Ed.), Sokrates'ten Jakobenlere Batı'da Siyasal Düşünceler (6. bs). İstanbul: İletifim Yayınları.